

આત્મોત્કર્ષ

૨૦૬૭૪

લેખક,
નારણભાઈ પુરૂષોત્તમ સાંઝાણી

નિવેદન.

કેટલાક મિત્રોનું ધારતું હતું કે હમણાના સમયમાં લોકોની અભિરૂચિ ધર્મ, ઉલોમ, પ્રવાસનું સાહિત્ય વાંચવા તરફ નથી. અત્યારે તો મોટે ભાગે નવલકથા તથા નાટક તરફ મોહ છે. પરંતુ મારો વિશ્વાસ દૃઢ હતો; હું હમવાનના ઉપદેશનું સ્મરણ કરી એમ નિશ્ચિત રીતે માનતો હતો અને માનું છું કે શુભ પ્રવૃત્તિને સદા સર્વદા ઉત્તેજન મળ્યા કરે છે. આજ એક માસ જ્યેષ્ઠા હુંક સમયમાં મારા લખેલા: હિમાલયની યાત્રા, નારાયણ નીતિ, હિંદુ તીર્થ યાત્રા વર્ણન તથા હિમાલય ઉત્તિ પદ્ય પ્રદર્શક નીતિ વિગેરે પુસ્તકોને આ પુસ્તક સાથે સ્નેહી સન્મિત્રો તરફથી શ્રીભગવદ્ગીતા પાઠશાળા, બોર્ડિંગ, લાહોર તથા જ્ઞાતિ જનોમાં વહેંચાવતાં પ્રથમ આવૃત્તિ પૂર્ણ થવા આવી એટલે આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય છે; જે માટે જગન્નાથ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની કૃપા સમભું છું.

પરોપકાર વૃત્તિ પરાયણ શ્રીયુત શેઠ ખીમજી આસર વીરજી. શેઠ રણછોડકાસ ગોવિંદજી આસર તથા શેઠ જંઠાવનદાસ દયાળભાઈએ આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રતો એક સામગ્રી મંગાવી સ્નેહી તથા વિદ્યાર્થી વર્ગમાં વહેંચી મારાપરનો બોલો બોલો કરવા બદલ એ ત્રણેય સદગૃહસ્થોનો ઉપકાર માનું છું. આજા છે કે બીજી આ આવૃત્તિનો પણ તેવીજ રીતે ઉપયોગ થશે.

આપના બીહીંગ
બીહી બજાર-મુંબઈ.
સં. ૧૯૭૮ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૧

નારણજી પુરષોત્તમ સાંગાણી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાત કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૬૭૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રા.ત્રા.૩૫

વિષય

હરિઃ ઋં તતસત

નારાયણ મંથમાળા

પુષ્પ ય મુ.

આત્મોત્કર્ષ.

લેખક અને પ્રકાશક,
નારાયણ પુરૂષોત્તમ સાંમાણી.
ચાર્ડના બીલ્ડીંગ-બી'ડીંગબાર, મુંબઈ.

આવૃત્તિ બીજી

પ્રત ૨૦૦૦

સંવત ૧૯૭૬

સને ૧૯૬૩.

બી ગુજરાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શ્રી સોમાશામ મંગલદાસે બાંધ્યું
ડે. પાંચકુવા ચાર રસ્તા-અમદાવાદ.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીચીટ-સંગ્રહ
૧૦૬૭

E

અર્પણ.

પૂજ્યપાદ ગોસ્વામી આચાર્યશ્રી ૧૦૮

શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજની પવિત્ર સેવામાં.

અત્યારના વિષમ સમયમાં કે જે સમયે લોકો પ્રાયઃસ્વધર્મ કર્મહીન દુરાચારી નાસ્તિક બની રહ્યા છે; તેવા દુર્ધર્મ પ્રસંગે પ્રાતઃસ્મરણીય અખંડ ભૂમંડલાચાર્ય શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી મહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરી સંપ્રદાયની ઉન્નતિ માટે આપ શ્રીમાન્ આપના પૂજ્ય પિતાશ્રીના પવિત્ર ચરણે શ્રી મુખોદિની વિગેરે અંથેાતું સંસ્કરણ કરવાની પ્રવૃત્તિ ખંતથી કરો છો; એ અમો વૈષ્ણવોને અતિ ઉપકારી હોઈ હર્ષ સાથે ઉત્સાહ પ્રકટાવે છે. આથી પણ અધિક અધિક ધર્મ-સંરક્ષણ અને પ્રચારનો ઉદ્યોગ આપશ્રીને હસ્તે થતો રહે એમ હૃદયી આપશ્રી પ્રત્યેના પૂજ્યભાવના સ્મરણમાં આ પુસ્તક આપશ્રીને સમર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

સેવક,

નારણજી પુરષોત્તમ સાંગાણી.

વિષય સૂચી.

વિષય.				પૃષ્ઠ.
નિષ્કામ કર્મયોગ	૫
આશ્રમ વણીશ્રમ ધર્મ	૮
સ્વાધીનતા	૧૨
પુરુષાર્થ	૧૫
સોળ સંસ્કાર	૧૮
પ્રજ્ઞાચર્ય અને વિદ્યા	૨૦
શારીરિક અને માનસિક બળ.	૨૪
૬૪દેશી વ્રત	૨૮
વેપર દંદેગ....	૩૧
સેવાસ્થાવ	૩૪
ધર્મ	૩૬
ભક્તિ અને સાન....	૪૧

શ્રી આત્મોત્કર્ષ.

उद्धरेदात्मनोऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥

પ્રશ્નપર એવો કોઈ દેહ નથી કે એવું કોઈ મનુષ્ય નથી, જે આત્મસુખ-આત્મ કલ્યાણ માટે ઉદ્ધોગ ન કરતું હોય. અર્થાત્ સમગ્ર સંસારના મનુષ્ય માત્ર.. જેમ પોતાને ઉચિત લાગે છે તેમ વિચારથી મોહથી કે અનુકરણથી નિત્ય અને સત્ય સુખ સંપાદન કરવા પાછળ અવિશ્રાંત ઉદ્ધોગ કરે છે. પછી કોઈ મંદ ગતિથી કે કોઈ શીઘ્ર ગતિથી એકજ વેગમાં તણુમા કરે છે. પરંતુ ભરત-ખંડ અને જમતપરના બીજ દેશના લોક વચ્ચે એક મોટું અંતર છે. એ અંતર તે એ છે કે, આર્થાવર્તના હિંદુઓ. જમતના તમામ પંદાર્યને ક્ષણિક અને નાશવંત માની આત્મ તત્ત્વને અવિનશ્ચી-સર્વ સુખનું સાધન માની તે મેળવવા પાછળ બહુ ભાર મથન કરે છે. હિંદુસ્થાન જે એક પરમેશ્વરનો સંપૂર્ણ કૃપાપાત્ર દેશ છે, જ્યાં સ્વયં પરમાત્માએ અવતારો ધારણ કરી તથા ઋષિ-મુનિઓએ અમોઘ તપ, બકિત, જ્ઞાન અને યોગ સાધનદ્વારા આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી, મનુષ્ય પ્રાણીના ક્ષેત્ર માટે નાના પ્રકારના વેદશાસ્ત્ર સ્મૃતિ પુરાણાદિમાં ઉપદેશ આપેલ છે. દુઃખ અને દુર્દૃશ્યની વાત છે કે તે તરફ આપણા લોકોની દ્રષ્ટિ ન જતાં યુરોપના તરંગી અને અસ્થાયી સુખ પાછળના ઉદ્ધોગ તરફ અધર્મચક્રિત બની વગર વિચાર્યે ધણા ન કરતા જેવી ટેવ-ક્રિયાઓનું અનુકરણ કરી રહ્યા છે.

આવા અવિચારી અનુકરણથી પરિણામ શું આપ્યું ? પરિણામ એ આવ્યું છે કે સત્ત્વ પુરુષાર્થ-ધર્મ જાણોની આજ્ઞાનુસાર વર્તવાનું ભારતમાં ક્રમે ક્રમે શિથિલ થયું. આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મની શ્રેષ્ઠ પ્રથા, જે પ્રથા અનંત અને રચાયેલી સુખે પહોંચાડનારી છે તે નષ્ટપ્રાય થઈ ગઈ. પોતાનું શું છે, તેમાં સાહે માફું તત્ત્વ શું છે ! તે પણ જાણના વિચારો વગર કેવળ બ્યામોહથી વિદેશી શિક્ષણ, સહવાસ અને ઉપર ઉપરથી સુશોભિત દેખાતા ટાપટીપવાળા મોજશોખના પદાર્થોથી આત્મજ્ઞાન ભૂલી ધણા હિંદુ તો નાસ્તિક પણ બની ગયા છે. યુરોપિયનોનું છે તેટલુંજ સાચું અને સુખ આપનારું છે, બાકી હિંદુસ્થાનનું સઘળું જંગલી અવસ્થાએ પહોંચાડનારું છે, તેમજ વેદશાસ્ત્ર પુરાણો ગોપીકાથી ભરપૂર છે એવી આત્મધાર્મિક માન્યતાના ફેલાવાથી હિંદુ અત્યારે ભારે અધોગતિને પામ્યું છે. સઘળા સંપત્તિ સ્વતંત્રતા અને ધર્મ કર્મ સહાયાર હુપ્તપ્રાય થઈ જઈ વિદેશી સત્તાને આધીન બની દુઃખ દરિદ્રતામાં આપણા જીવન વ્યતિત થઈ રહ્યાં છે. આપત્તિથી અને તેના આર્તનાદથી પીડાવાને લીધે લોકોની આંખ ઉધડવા માંડી છે. ક્યાંક ક્યાંક જાગૃતિ પણ આવી છે અને લોકોની રિચિત્રિ સુધરે તેના ઉપાય પણ થાય છે; પરંતુ તે બધા એવા પ્રયત્ન થતાં જોવામાં આવે છે કે, પ્રાયઃ હિંદુધર્મથી વિરુદ્ધ-યુરોપિયનોને અનુસરનાં થાય છે, તેથી ઉત્પત્તિને બદલે અવનતિમાં જોર વધારો થતો જાય છે, આ વખતે ધણા ભોળા અને શ્રદ્ધાળુ લોક પોતાનામાં શ્રદ્ધા ન રાખતાં બીજાના પર આધાર રાખે છે કે ફક્ત માણસ અમારો કે દેશનો ઉદ્ધાર કરી દેશે; પણ તે માન્યતા ખૂબ ભરેલી છે. રામવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ઉપરના શ્લોકમાં એમ આજ્ઞા કરે છે કે,

કાષ્ટ દોષનું તારક કે ઉદારક નથી કિંતુ પોતે પોતાનો તારક સવળી દિશાએ પ્રયત્ન કરવાથી બની શકે છે. આથી જેને ભગવાનના વચનમાં વિશ્વાસ છે એવા હિંદુઓએ તો ધર્મશાસ્ત્રને પ્રાધાન્યપદ આપી તે (શાસ્ત્ર) ની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉન્નતિનો માર્ગ મોકળો કરવો પડે. અમો પણ એજ જગનિયંતા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા અને ઋષિમુનિ પ્રણીત ધર્મશાસ્ત્રોમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ભક્તિ ધરાવનારા હોઇ દેશ વિદેશનું સારી રીતે જોયા અનુભવ્યા પછી ધર્મશાસ્ત્રોની દૃષ્ટિએ જેમ પૂર્વકાળમાં હિંદુસ્થાન સંપૂર્ણ સુખ, ઉન્નતિ, આબાદી, સ્વતંત્રતાના ઉચ્ચ શિખરે વિરાજ્યા હોયોક પરંતુ સાર્થક કરતું તેમ હવે પછીના પ્રકરણોમાં ત્યાર કરીશું.

નિષ્કામ કર્મ યોગ.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

મા કર્મફલહેતુર્થૂ માં તે સંગોસ્ત્વકર્મણિ ॥

સકળ શાસ્ત્ર પ્રબોધે છે કે, આત્મજ્ઞાન-પ્રશ્ન સાક્ષાત્કાર વિના જીવને ખરી શાંતિ મળવાની નથી. દુનિયાના ગમે તેટલા સાંસારિક સુખો ભોગવાય તે પણ આખરે તેમાં દુઃખ, બય, ત્રાસ, નિરાશા ઉપજવાનીજ. મનુષ્ય ગમે તેટલો સમય પ્રયત્નથી વિમુખ રહી આત્મજ્ઞાન માટે પ્રયત્ન કે પ્રયત્ન ન કરે પરંતુ છેવટે તો તેને અનેક જન્મ-જન્માન્તરે પણ પ્રભુશરણ આપી આત્મજ્ઞાન મેળવ્યેજ દુઃખો છે તો વિરેહી મનુષ્યે શા માટે વર્તેલો સમયથીજ અનેક પુણ્યના યોગે ભસ્ત્રાંડ એવો ઉત્તમ દેશ, હિંદુ ઋષિ જેવી ઉત્કૃષ્ટ જાતિમાં

મનુષ્ય તરીકે જન્મ પામ્યા છતાં જેમાં પોતાનું પરમ શ્રેય રહેલું છે તે પ્રાપ્ત કરવાથે બીજા નકામા વ્યવસાયો બંધ કરીને ઉદ્યોગ ન કરવો અર્થાત્ અવસ્થ કરવો હિતપ્રદ છે.

આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના ધણા ઉપાય છે પણ તે સર્વમાં શ્રેષ્ઠ અને સુલભ ઉપાય નિષ્કામ કર્મયોગ છે. મનુષ્યે સાંસારિક કે પારમાર્થિક જે જે કર્મ કરવાનું હોય તે તે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર હોવું જોઈએ. વળી તે માત્ર શાસ્ત્રોક્ત હોય એટલેજ બસ નથી કિંતુ તે નિષ્કામ-ફળ બદલાની આશા વનાવું હોવું જોઈએ. ફળની આશા વિના કર્તવ્ય યુક્તિથી જે કર્મ કરવામાં આવે તે કર્મને નિષ્કામ કર્મયોગ કહેવામાં આવે છે. જે જાતિમાં જે પુરૂષ હિતપત્ર થયો હોય તે જાતિના ધર્મ પ્રમાણે તે કર્મ કરે અને કર્મ કરતાં સુખદુઃખ, લાભ હાની કે માન અપમાન પ્રાપ્ત થાય તોપણ અંતઃકરણમાં દુઃખ કે કંટાળો ન ઉપજવતાં પ્રસન્ન ચિત્તથી કર્તવ્ય સમજી કર્મ કરાય તે નિષ્કામ કર્મ-યોગ કહેવાય. તેવો નિષ્કામ કર્મયોગ આચરતાં આચરતાં કાળક્રમે ચિત્તની મહિનતા દૂર થઈ જઈ હૃદય શુદ્ધિ થાય છે. એક વખત પુરૂષનું હૃદય નિર્માળ થયું કે પછી તેને પરમ શાંતિ-આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં વિલંબ લાગતો નથી.

માણસ માત્ર હરેક કાળમાં કર્મ તો કર્યાજ કરે છે. કોઈ એવી વ્યક્તિ નથી કે તે પળભર કર્મ કર્યા વિના રહી શકે; પરંતુ આત્મારે આપણે પ્રાયઃ એવા કામ કરવાની ટેવવાળા થઈ ગયા છીએ કે જેમાં આપણો સ્વાર્થ અને પસંદગી રહેલી હોય. જ્યાં સ્વાર્થ અને પસંદગી નથી ત્યાં લોક ભાગ્યેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રિય અપ્રિયના રૂપ સ્વાર્થ અને પસંદગીથીજ મનુષ્ય બંધનને પ્રાપ્ત થાય છે. જેને બંધનમાં ન સપડાવવું હોય તેને મોટે ઉપાય સરળ છે કે તેણે

કાર્યની ગતિ પલટાવવી. જે કામ આપણે સ્વાર્થ લુહિથી અને મન પસંદગીથી કરીએ છીએ તે તેમ ન કરતાં કામની આગ્રા પ્રમાણે નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરવું, એટલે આપણે મુક્તાજી છીએ. વળી એ પાણુ સમજવાની જરૂર છે કે, જેમ જહાની આંશવાળાને ફળ મળે છે તેમ નિઃસ્પૃહીપણે-ફળ કે લાભ હાનીની દરકાર કર્યા વગર કર્તવ્ય ગણીને શુભ કર્મ કરે છે તેને પાણુ એટલે જહા તો અવશ્ય મળે છે. ફર માત્ર એટલોજ છે કે આશવાળો કર્મ કરતાં બંધનમાં પડે છે ત્યારે નિષ્કામી સદાય મુક્ત રહી સતોષ બોમવે છે. માટે આત્મોત્કર્ષ ઇચ્છનારે કાષ્ટ કામ મનરવીપણે કે સ્વાર્થ લુહિએ ન કરતાં કામ વિધિ પ્રમાણે નિષ્કામ કર્મ કરવામાં-કર્મ ઇચ્છાર્પણુ કરવાથી કર્મનો દોષ સ્વયં પરમેશ્વરજી હરી લાગુ તેનું શ્રેય અને સુખ પાણુ પોતેજ વિચારે છે; જેમ પુત્ર પિતાની આગ્રાનુસાર સ્વાર્થ રાખ્યા વના વતે તે પિતા પુત્રનું કલ્યાણ કરે છે.

વળી નિષ્કામ કર્મયોગીજ જન્મતમાં ઉપકારી અને અવિનાશી સુખના કામ કરી શકે છે. જાપિ મુનિઓને મર્ધ ગયા આજે હજારો અને લાખો વર્ષ વીતી ગયા છે તો પણ તેઓ જે નિષ્કામ કર્મ કરી અલૌકિક પદ પ્રાપ્ત કરી ગયા છે તેથી ભક્ષમ હિંદુ તેમને વંદન કરે છે. સ્વાર્થી અને મનરવીપણે ચાલનાર માણસ હરેક ક્રમમાં પાછો પડે છે અને અપમીતિને પાત્ર હરે છે. તેથી એટલે ગતિ ઇચ્છનારે તો સર્વ શુભ પ્રસાદ નિષ્કામ કર્મયોગીજ આચરવો. નિષ્કામ કર્મયોગીનું આચરણુ તો મનુષ્ય ત્યારેજ કરી શકે છે જ્યારે તે આશ્રમ વર્ણશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે વર્તતો હોય. હવે પછીના પ્રકરણમાં આશ્રમ વર્ણશ્રમ ધર્મ એટલે શું ! તે વિચારીશું.

આશ્રમ વર્ણાશ્રમ-ધર્મ.

આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મની પ્રણાલી આપણી આર્થ પ્રવૃત્તિઓએ જોઈ અને સુખકારક છે કે તેને અનુસરનાર સુખમાં જીવે તે પિતાડી સ્ત્રીઓ મોક્ષમાં જઈ શકે છે. આશ્રમ એટલે બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, જ્ઞાનપ્રસ્થ અને સન્યસ્ત. વર્ણાશ્રમ એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં મજેપવિત લઈ બ્રહ્મચર્ય પાળી ૨૪ કે ૩૬ વર્ષની વય પર્વત ગુરુ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરેલો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં બ્રહ્મચર્ય અવસ્થા પસાર કર્યા પછી લગ્ન કરી માતા પિતા અતિથિની સેવા, પરમાર્થજ્ઞ સેવન, જાતિ અનુસાર ધર્મો કરતાં થકાં ૪૫ વર્ષની વય સુધી રહેવું. ૪૫ વર્ષની ઉંમર થયા બાદ શનૈઃ શનૈઃ વિષયોમાંથી મન ટાળી ધરોપકાર અને ધર્મ જ્ઞાનની દૃષ્ટિ વધારી ૬૦ વર્ષની વયે સંસારના સંઘર્ષ પદાર્થોપરથી આસ્કિત હોઈને કેવળ પ્રભુ પ્રત્યે જ્ઞાન લગાડી શાસ્ત્ર વિચાર, તિર્થાટન, સત્સમાગમ કરતાં રહી સન્યસ્ત દશા ગુજારવી.

બ્રાહ્મણ જાતિમાં જન્મ થયો હોય તો તેણે વેદશાસ્ત્રોના સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી સદાચારી બની મંમન રાખ્યા પિતા જ્ઞાન લેવું તથા દેવું, શાસ્ત્રો બાંધવા અને બાંધવા તથા મજે કરવા અને કરાવવા. આ રીતે વર્તતાં આજીવિકામાં હરકત આવે તો બ્રાહ્મણે ક્ષત્રિય વૈશ્યનો ધર્મો કરી લેવો. ક્ષત્રિય-રજપૂત. -જાતિના ગૃહસ્થે ધર્મશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવા સાથે ખાસ યુદ્ધ કરવાનું શીખી લઈ જ્યારે પેતા ઉપર કે નિરાધાર પ્રજા ઉપર આક્રમ આવે ત્યારે તેની વધારે શ્વેદી-શૂન સાથે સંગ્રામ કરી પ્રજાનું રક્ષણ કરવું. પરંતુ જે ક્ષત્રિય ગરુડ વિનાનો

મધ ગયો હોમ તેણે ખેતીવાડી વેપાર કરી નિર્વાહ ચલાવવો. વૈશ્વ-
વાણિયાએ ધર્મસાસ્ત્રનું યાન પ્રાપ્ત કરી ખેતીવાડી વેપાર ધંધો તથા
માયોના પાત્રનું કામ જાણી મધ લોકોની સુખ, સમવડતા સ્વતં-
ત્રતા, આપાદી તરફ લક્ષ્ય રાખી માપ તોલ વજનમાં ઓછું દીધા
વિના પ્રમાણિક અને સાહસિક શુદ્ધિથી વેપાર વાણિજ્ય ખેડવું. કદાચ
તેમ કરતાં નિર્વાહ ન ચાલે કે સાધનનો અભાવ હોય તો વેપારીની
નોકરી કરી લેવી, છતાં કદ્ય તો ખેતી વેપાર અને ગાયોના રક્ષણ
તરફજ રાખવું; કારણ મનુષ્યને માટે બધા દિવસ સરખા હોતા નથી.
વિચારવંત ઉત્તમી પુરુષને ઉત્તમ તક અવશ્ય આવી મળે છે. એવા
વર્ણના લોક-શ્રદ્ધે ઉપરના ત્રણ વર્ણની નોકરી-સેવા કરી આજીવિકા
ચલાવવી અને પ્રભુ ભજન કરવું.

ઉપરોક્ત રીતિએ જે માણસ આશ્રમ ધર્મનું ચથાર્થ પાલન
કરી વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે વર્તે તો તેને જરા પણ મુશીબત કે અગ-
વડતા ન નડતાં ઉત્તરોત્તર સુખ મનવડતાનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. અવ્ય-
વસ્થા તો ત્યાંજ હોવી થાય છે કે જ્યાં અને જ્યારે મનુષ્ય આશ્રમ ધર્મ
ઊડી વર્ણાશ્રમના કર્મ કરે છે અને વર્ણાશ્રમમાં મૂકેલી જણાતાં તે
પણ ત્યાંજી ફાલે તે કર્મ કરવા પ્રેરાય છે.

હિંદુ ધર્મની શ્રેષ્ઠતા નહિ સમજનાર એવા યુરોપિયનો અને
તેનામાં મોઢ પામેલા તેના પ્રૃષ્ઠ અનુયાયીઓ આજકાલ એવી દલીલ
કરે છે કે, જાનિ તથા ધર્મના પાલનથી હિંદુસ્થાન અરનર્તિને પામ્યું છે.
જ્યારે જાનિ ધર્મની મર્યાદા રહિત યુરોપ અમેરિકાની પ્રજા ઉત્તતિના
શિખરે પહોંચી છે. વળી તેઓ સૃષ્ટિના બંધારણનો વિચાર કર્યા
વિના મૂર્ખતાથી એવી પણ દલીલ કરે છે કે પ્રભુની સૃષ્ટિમાં સૌ

માણસ સરખા હોવા જોઇએ. (તેઓના માત્ર મોઢાના કહેવામાં પણ વર્તનમાં જરાય નહિ.) તેમાં હિંચ નીચ સ્ત્રી પુરુષ એવો ભેદ શા માટે રહેવો જોઇએ ! શા માટે યુરોપિયનોની જેમ આપણે કિંદમાં જાતિભેદ ઢાઢી નાંખી, ધર્મના બંધનો નિમૂળ કરી, સ્ત્રીઓને યુરોપોના જેવા હક્ક અને છૂટ ન આપવી ! તેમ હેઠ, ચમારનો ધંધો પવિત્ર મણી તેઓને કાં ન અડકવું !

ખરેખર આવી દલીલો કરનાર મૂર્ખ સિરોમણી સરદારો પ્રત્યે તેઓની બચાવ અજ્ઞાનતા માટે દયા ખાવાનું છે કે, પરમાત્મા તેમની મહિન છુદ્ધિને સુધારે. ઉક્ત દલીલોનો પ્રભુવર આપણી પાસે ધણો સ્પષ્ટ અને સચોટ છે અને તે એ છે કે, પ્રભુએ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી તેની સુવ્યવસ્થા માટેજ જાતિ ધર્મ કર્મ નિર્માણ કર્યા છે. હિંચ નીચપણ પ્રાપ્ત થવું એ કાંઈ કોમનું આપેલું નથી પરંતુ તેના પોતાના કર્મ-નેજ આભારી છે. જે પ્રચારનું કર્મ પૂર્વકાગમાં કર્યું હોય તેના પરિણામે વર્તમાન વ્યવસ્થા મળેલી હોય છે. યુરોપ અમેરિકાના લોક સ્વચ્છંદતાથી વર્ને છે તેથી તેઓ સુખી છે એમ માનવું નહિ : પરંતુ ખરી રીતે તપસનાં તેઓદુઃખી ૪ માણસ પડે છે. તેઓમાં એટલી બધી પ્રયત્ન સાર્થક-વિષયાંધ પણ ટૂંતિ દાખલ થયેલી છે કે આ કર્યું, તે કર્યુંની પ્રવૃત્તિ પ્રવર્તિ રહી છે. ક્ષણબર પણ તેઓ શાંતિ જોખવી શકતા નથી. સેંકડે દશથી પંદર ટકા વસ્તી અતિ શ્રીમંત અને બાકીની ધણી મોટી સંખ્યા ફરિદોની છે. ગરીબ માણસો દિવસમાં ૧૬ કલાક મજુરી કરે છે તો પણ પેટનું પૂરું કરી શકતા નથી.

વળી ત્યાં જાતિ નથી એમ પણ નથી પરંતુ એક નહિ ને બીજા સ્વરૂપમાં કલાસસિરદમ-વર્ગ વિભાગની રીતે જાતિપણું છે. અમીર, વેપારી, નોકરીઆત કે મજૂર એકબીજાની સારે બેસી રાટી એટી વ્યવહાર કરતો નથી પણ પોતાની સમાન સ્થિતિવાળા સાથેજ સમજો સાંસારિક વ્યવહાર કરે છે. દોષક અપવાદ તરીકેજ એ પ્રમાણી ! વરૂં વર્તે છે. તેમ તો હિન્દુસ્થાનમાં પણ વર્તાય છે. આપણા દેશમાં પણ વંદી વર્ણસંકર અને છે તેને જાતિ બદલ્યાર મના સિવાય બીજી કંઈ જિજ્ઞાસાય છે ! પુરોપમાં સ્ત્રીઓને અણબજારી છૂટા છે, તેથી તો તેઓનો ગૃહસ્થાશ્રમ અતિ વિષમ બન્યો છે. સ્ત્રી, પતિની કે ધરની સંભાળ-દરકાર ન રાખતાં સ્વચ્ચંદ્રે વર્તે છે અને તેમાં જો એક બીજા સાથે જરાક અથડામણ થયે કે તેજ વખતે છૂટાછેડા-પતિ મત્વીના સંબંધનો ત્યાગ થાય છે. આવા કડી કરનારા સ્ત્રી પુરોપની સંખ્યા સેકંડે ૪૦ ટકાથી વધારે નિકળે છે. પરંતુ આપણા ભારતવર્ષમાં તો ગૃહિણી પતિને ખરેખર મણી પતિ તથા પતિના કુટુંબની પ્રેમથી સેવા કરે છે અને પતિ પણ પોતાની સ્ત્રીને કેવળ સ્વિય ભોગવવાનું સ્થાન ન માનતાં પરમાર્થ સાધવાના માર્ગમાં સહાયક દેવી તરીકે માંસી સ્ત્રીની શીયળતાનું રક્ષણ કરી અનવચનું સાધન લાવી આપે છે. આવા ઉત્તમ વર્તાવથી અન્યોઅન્યમાં પ્રેમ પ્રકટે છે અને સુખ કે દુઃખમાં છંદગી સુધી સાથેજ જીવે મરે છે. ઉપર વર્ણુઓ તેજ આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ મમે તેટલો ક્ષિતકારી અને સુખપ્રદ હોવા છતાં તેનું મહાર્થ પાલન પરતંત્રતામાં થતું અશક્ય છે. તેનું વિધિસર પાલન તો સ્વાધીનતા હોય ત્યારેજ થઈ શકે; માટે હવે આપણે સ્વાધીનતા સંબંધી વિચાર કરીશું.

સ્વાધીનતા.

સ્વાધીનતા એટલે સ્વતંત્રતા પણ સ્વચ્છંદતા નહિ. તેમ વિદેશી સત્તાના અંકુશમાંથી મુક્ત થઈ મનસ્વી, આપ મતઘણી અને દુરામહી માણસ કે માણસોના પંચમાં જઠકાવું એ પણ નહિ. આપણે નો એવી જાતની સ્વાધીનતા, સ્વતંત્રતા કે સ્વરાજ્ય જોઈએ છે કે, મહારાજા હકારે જેવું. દશરથ પોતે પરાક્રમી અને શુદ્ધિમાન હોવા છતાં વસિષ્ઠ તથા જેવાં યાની પુરોહીની સલાહ લઈને પ્રજાની આત્માદી ધર્મ આરોગ્ય-દિનું રક્ષણ અને વૃદ્ધિ થાય એવું રાજ્ય ચલાવતા. હિંદી પ્રજા એવા પ્રકારની સ્વતંત્રતા ઇચ્છે છે કે જેમાં કોઈ માણસ દુરાચારી દરિદ્ર કે દુઃખી ન હોય અને પોતાનો ધર્મ છૂટથી પાળી શકતો હોય. લોકો સ્વાધીનતા એવા પ્રકારની માટે છે કે જેમાં દેશના વેપાર ધંધા બુનર વિદ્યોય, વિદ્યાર્થી રક્ષણ થાય અને પ્રજાને કોઈ પ્રકારનો અન્યાય પક્ષપાત કે અપમાન સહન કરવું ન પડે. એવું સ્વરાજ્ય કે સ્વાધીનતા ન હોવાને કારણે અત્યારે હિંદમાં ધમ, ત્રિદા, બળ, શુદ્ધિ, સમૃદ્ધિ નાશ પડ્યા છે-હરાધ ગયા છે અને બચેલા દરતાં જાય છે.

પૂર્વે હિંદ દેશ એવો હતો કે (જ્યાં સૂંચી દેશમાં પરદેશીઓનો પત્ર નહતો ત્યાં સૂંચી) વિપુલ સંપત્તિ, મોટા પાયાપર ખેડાતું વેપાર વાણિજ્ય તથા ખાવાપીવાનાં વસ્તુ પાણીના મૂલ્યે સસ્તી વેચાતી હતી; પરંતુ પરદેશીઓનું આગમન થયા બાદ તેઓએ યુક્તિથી સત્તા હાથ ધરી, પરદેશી વેપાર તેમાં ખસકરી વિકાસનના વેપારને ઉત્તેજન આપી દિદના વેપારને ફરીશરમાં ગમડાવો પાડી બે કોને દીન દરિદ્રો આડ-તીઆ અને મજૂર બનાવ્યા છે. કાચી વસ્તુની ઉત્પત્તિમાંથી બજી પરી

પરદેશ ઉપાસી જ્યમ છે થોડી બણી જે દાંડ જ્યે છે તેનાપર સીંધા
 ટેકા કર નાંખવાથી આગળના કરતાં તે ચીજોનાં હિંમ અત્યારે દેશ વીર
 બણા વધારે પડે છે અર્થાત આગળ માણસ પાંચ રૂપિયામાં ઘેર ખેડાં
 વેપાર બધો કરી કુટુંબનો નિર્વાહ તથાવી શકતો તે અત્યારે દેશ-
 વદાની માફક પરદેશ રખડી રમણી આખો દિવસ મહેનત કરી અનેક
 સાચા ખોટા દરે છે તોપણ કુટુંબનું પેપણ પચાસ રૂપિયામાં પણ
 કરી શકતો નથી, પવિત્ર આર્યજાતિમાં જ્યાં સંસ્કૃત બ્રાહ્મણો વેદશાસ્ત્રોનું
 ખંડન પાઠન શુદ્ધ, ધર્મ, ચંદ્ર, સૂર્યને પ્રસન્ન કરી વરસાદ વરસાવવા તથા
 નિર્મળ હવા બનાવવા માટે ઢેઢેકાણે યજ્ઞયાગ ચતા, લોકો અશ્રમ
 વણાશ્રમ ધર્મના યથાર્થિત પાલનથી સ્વર્ગીય સુખ અને મોક્ષના
 અધિકારી બનતા ત્યાં તે પવિત્ર દેશના અત્યારે શા હાલ છે ! અત્યારે
 વેદની જગ્યાએ અંગ્રેજી બાપાના ગિજાતસ નોંવેલોનું વાંચન, સીમરેટનું
 પીણું, લગભગ દરે વર્ષે દુષ્કાળ અને લોકો નારિતક-ધર્મ કર્મહીન
 બની નરકના દુઃખો પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. હિંદમાં ચોરી, સટ્ટા,
 ભુખાર, દારૂ, મંસ, અભિચાર વિગેરે અનાયાર કરવામાં મોટું પાપ
 મનાતું અને તેવું દુષ્ટ આચરણ કરનારને કોર શિક્ષા ચતી હતી તે
 જગ્યાએ અત્યારે સ્વાતંત્રતાના અભાવે રાજ્યસત્તા તરફથી ઉલટી
 મઠક અર્પણ છે. ચોરોના અચાંચ વડીલ મારફતે માર્ટમાં કરી શકાય
 છે. થોડોક લોકો અને શેરબજારના સદામાં રોજ હજારો મણમ
 લાખો રૂપિયા ગુમાવી પાપમાલે બને છે. શહેર શહેર વાંદરા જે
 કસાઈખાના અને માંસ મારગીટો લોકોના પૈસાવડે ઉમી કરવામાં
 આવી છે. લાઇસન્સરાળી દારૂની દુકાનો તથા શહેરની મધ્યમાં
 વેરાના ધર આવેલા છે. આયુર્વેદના ઉપચારથી પુરતે દર્દીને થોડી

આત્મોત્કર્ષ.

કિંમતની હવાથી કાચકો થતો હતો તેને રખાતાળ પહોંચાડી દારૂ મિશ્રિત મેલેથી વિદ્યાપતી હવા હાખમ કરવાથી હર્ષ અને રોમ ઉભય વધ્યા છે. ખન્દુએન્ડા જેસા રોમના સપાટામાં સાંક સાંક લાખ માણુમ ઉઠેલી જાય તો પણ સત્તાવાળા કાંઈ ઉપાય ન લેતાં સિમસામાં મઝા ઉઠાવે છે. તાત્પર્ય કે સ્વતંત્રતા લૂંટાઈ જવાથી હિંદનું સર્વસ્વ લૂંટાઈ ગયું છે.

ઉગ્ગ્રંથ, જર્મની અમેરિકા વિગેરે સ્વતંત્રતા ભોગવનારા દેશોમાં હિંદુસ્થાનની જેમ ખાવાપીવાના પદાર્થોની વિપુલ ઉત્પત્તિ નથી. તેમ ધર્મના અભિપ્રાય તરતો પણ નથી તોપણ સ્વાધીનતાના કારણે બહારની વૂંટ નહિ થતી હોવાથી તેઓ ધન ધાન્યે સુખી છે. સરકારી સહાયના બહોળા સાધનો થઈ માતૃભાષામાં તમામ ઉપયોગી વિદ્યા કુળર થોડા વખતમાં લોકો સીખી શકે છે. ત્યાંની પ્રજાને અન્યાય, પક્ષપાત, અપમાન સહત કરવા પડતાં નથી કિંતુ (યુરોપીય દેશોમાં) યુરોપિયનો વેપાર વાણિજ્ય સરકારી સહનુશ્રિતિથી દેશ વિદેશમાં ખેડી સત્તા અને સમૃદ્ધિ ભોગવે છે. સ્વતંત્રતાને લીધે તેઓ દરેક પ્રકારે બુદ્ધિ, બળ, યોગ્ય વધારવાની અનુકૂળતા ધરાવે છે. આ પણ દેખીતું છે કે એક પ્રજા કે જે પ્રજાનો ભિન્ન દેશ, ભિન્ન ધર્મ તથા ભિન્ન જાતિ છે, તે પ્રજાને અન્ય પ્રજાપર મમતા-પ્રીતિ નજ દોષ શકે. ભલે કદાચ તે ઉપરથી હંભ રાખી બીજી પ્રજાને સુધારવાનો પરોપકારી તરીકે હાથે કરે; પરંતુ તેઓ ટૂંકી તરીકે ઓળખ વચાનો હાથે કરનારાઓ અંદરખાનેથી તો બળંકર સ્વાર્થ સાધુજ નજાવા છે.

જમતની હરોળ પ્રજાની સ્થિતિ તરફ દૃષ્ટિ કરવામાં આવે તો સમગ્ર સમય છે કે હિંદની પ્રજા જેટલી બીજી કાંઈ પ્રજા અધોગત

ભોગવતી નથી. આથી સહજ પ્રશ્ન થાય છે કે હિંદની પ્રજા જે ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખરે વિરાજમાન હતી તે શા કારણથી આરણી બધી ગમડી પડી ! કારણ તપાસીએ તો એમ સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે પ્રજાએ મોહથી ધર્મના તત્ત્વોનો ત્યાગ કરી પરતંત્રતા સ્વીકારી. આથી નિરાશ પામી વિશેષ દુઃખમાં ડૂબવાનું પ્રયોજન નથી પણ કર્તવ્યને ધર્મ ગણી ગયેલી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવી એ કાંઈ અશક્ય કે અસંભવિત વાત નથી, પણ શક્ય છે. પુરૂષાર્થ એ એવો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે કે તે થકી સર્વ મનોરથ સફળ થઈ શકે છે; તેથી હવે પછીના પ્રકરણમાં પુરૂષાર્થ વિષે વિચાર કરીશું.

પુરૂષાર્થ.

સૃષ્ટિની હિતપતિથી તે આજ પર્યંત જેટલા જેટલા મહાનુભાવ પુરૂષો થઈ ગયા છે અને જેઓ હયાતી ધરાવે છે તેઓ સર્વ પુરૂષાર્થના યજ્ઞવડે ક્ષુદ્રપણામાંથી મહાપુરુષપણાને પામ્યા છે. કાંઈ પણ મહાપુરૂષ જન્મથીજ મોટો જન્મ્યો હોય એવું અથવા પ્રારબ્ધ-નશીબના યોગે માત્ર હઝાથી કે વિના પ્રયાસે એકાએક મહાનતાને પામ્યો હોય એવું એક પણ દ્રષ્ટાંત બન્યું નથી અને બનવા સંભવ પણ નથી. કારણકે નશીબ અથવા પ્રારબ્ધ એ વસ્તુતઃ પુરૂષાર્થનું ફળ છે. પૂર્વકાળમાં અસંખ્ય મનુષ્યો થઈ ગયા છે પણ તેઓના નામનિશાન કાંઈ જાણતું નથી; ત્યારે પુરૂષાર્થવાદી વસિષ્ઠ, ભૃગુ, જરદાજ, માર્ગાદ્ય વગેરે ઋષિઓના નામ સંસાર હજી સંધી વિસર્જ્ય નથી એ તેઓના પુરૂષાર્થનોજ પ્રતાપ છે. પૃથુ, જરન, મહિતા, પ્રતાપ, શિવાજી આદિ રાજાઓના અરિત્રાનું પ્રેમથી સ્મરણ થાય છે એનું કારણ માત્ર

તેઓનો પુરુષાર્થજ છે. પ્રહ્લાદ, દ્રુવ, અંબરિષ, નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ ઇત્યાદિ હકતોના શુભ નામ વારંવાર ઉચ્ચારાય છે, એવું પ્રયોજન કેવળ પુરુષાર્થજ છે. વર્તમાન સમયમાં પણ તિલક, બોઝ, રોમ, દાગોર વગેરે પુરુષોને માદ કરાય છે એનો હેતુ તેમનો પ્રયત્ન અને અવિશ્રાંત પુરુષાર્થજ છે. ભગવાન વસિષ્ઠ કહે છે કે, આ પૃથ્વી પર કોઈ એવી ચીજ નથી કે જે પુરુષાર્થથી ન બની હોય, તેમ કોઈ એવું કાર્ય નથી કે જે પુરુષાર્થથી સિદ્ધ ન થાય. મતલબ કે પુરુષાર્થથી સખળો હેતુ પાર પડી શકે છે.

પુરુષાર્થમાં પણ બે પ્રકાર છે; એક જેમાં પોતાનું, દેશનું અને દુનિયાનું શ્રેય હોય એવો અને બીજો દુષ્ટ હેતુપૂર્વકનો જેમાં માત્ર સ્વાર્થ અને બીજાનું અનિષ્ઠ કરવેનીજ બાવના હોય. જેમકે રાવણ, કંસ, દુર્યોધન વગેરેએ કર્યો હતો. સજ્જન પુરુષે બીજા પ્રકારનો ત્યાગ કરી પ્રથમ પ્રકારનો પુરુષાર્થ કરવા દ્રઢ નિશ્ચય કરી કાર્ય કરવા મંડી જવું જોઈએ. પુરુષાર્થ કરવા માહિયાથી તુરત સફળતા મળતી નથી પરંતુ તેમાં વિદ્ય, દુઃખ, લાસ્યરૂપી અનેક આવરણ આવે છે, તે સર્વેને ધૈર્યથી સહન કરી કિંવા હઠાડી પસાર કરવા પડે છે. તેટલાક માણસ કાર્યનો આરંભ-પુરુષાર્થ શરૂ કરે છે પણ વિદ્ય આવતાં અધવચેથી કંટાળી કે નિરાશ પામી પડતું મૂકે છે. આવા માણસ સિદ્ધિને પામી શકતાં નથી. જર્મનીના કેપલીન નામના ગૃહસ્થને હવાઇવિમાન-એરોપ્લેન બનાવવામાં ધણી મુશ્કેલીત પડી. પ્રથમ તો તેની પાસે પૈસાનું સાધન ખૂટી ગયું, પછી લોકોએ તેને જાડો મણી કાઢ્યો તોપણ તેની દરકાર ન કરતાં જેમ તેમ સાધન એકઠું કરી વિમાન બનાવ્યું. તે વિમાન થોડું અદ્ધર ઉડી નીચે પડી

મથું અને તેના સ્તરીરને ઇજા થઇ. આથી નાશીપાસ ન થતાં વિશેષ પ્રયત્ન કરી એ બધી આકૃતમાંથી હિંમતપૂર્વક પસાર થયો. અર્થાત્ એટલી મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડી છતાં દ્રઢ નિશ્ચય અને પુરુષાર્થ ન છોડ્યો તો આખરે પોતાના સંકલ્પમાં ફળીશ્રૂત થયો, વિમાન બનાવી શક્યો. એ અડમ પુરુષાર્થનું ફળ તેને શું મળ્યું ? તે તો પ્રત્યક્ષજ છે કે અલ્પ કીર્તિ અને અખુદ દ્રવ્ય. દુનિયાને પણ એવી નવીન અદ્ભુત વસ્તુને લાલ થયો કે જેના વડે ટપાલ તથા માણસ એક જગ્યાએથી દૂરની જગ્યામાં થોડી મુદતમાં પહોંચવા પહોંચાડવા ભેડો સક્તિમાન બન્યા.

કેટલીક વખત એમ પણ બને છે કે પુરુષાર્થ કરવા છતાં સફળતા મળતી નથી, એમ ધણાને લાગે છે; પરંતુ તેમાં પુરુષાર્થનો હોય નથી. તેમાં તો પુરુષાર્થ કરનારની ક્ષમ્ય ભૂલ હોવી જોઈએ. એક વખત નિષ્ફળ નિવડનારે ભૂલ શોધી ફરીફરીથી પુરુષાર્થ-ઉદ્દેશ્ય કરતાં અવશ્ય તે વિજય મેળવી શકે છે. પુરુષાર્થથી ઉત્પત્તિ મેળવવા ઇચ્છનારે પ્રથમ પોતાનું જ્યેષ્ઠ નક્કી કરવું જોઈએ. જ્યેષ્ઠ-લક્ષ્ય નક્કી કર્યા પછી પ્રયત્ન આદરવો ઘટે, કારણકે જો લક્ષ્ય નક્કી કર્યા વિના ઉદ્દેશ્ય આરંભાય છે તો ધણા માણસ આમતેમ અથડાઇ પાછા પડે છે. કદાચ પોતાની શુદ્ધિથી લક્ષ્ય પસંદ કરતાં ન આવડે તો પોતાથી જે શાણો હોય તેને નમન કરી પૂછવું, અને તે જે શુભ માર્ગ બતાવે તે જો શુદ્ધિમાં ઉતરે તો તેને લક્ષ્ય મળી ઉદ્દેશ્યની સફળતા કરવી. એક સમયે કૌરવો અને પાંડવો ગુરૂ દ્રોણાચાર્ય પાસે ધનુર્-વિદ્યા શિક્ષતા લેતા. એક ઝાડના પાંદડા ઉપર સૌ નિશાન તોડી બાણ ફેંકતા હતા. આચાર્યે દરેકને પૂછવા માંડ્યું કે તારી દ્રષ્ટિ ક્યાં

છે અને તું કેવી રીતે બાણ ફેંકે છે ! જવાબમાં એકે કહ્યું, હું પાસે ઉભેલા સર્વને તથા ઝાડને બરાબર જોતાં બાણ ફેંકું છું. ખીજાએ કહ્યું, હું માત્ર ઝાડને જોઉં છું. ત્રીજાએ કહ્યું, ડાળીને નજરમાં રાખી બાણ ફેંકું છું; પરંતુ જ્યારે અર્જુનને જવાબ દેવાનો સમય આવ્યો ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે, ગુરૂ મહારાજ ! આપે જે પાંદડાને ભેદવાની આગ્રા કરી છે તે પાંદડા તરફ નિશ્ચાન તાંકી માત્ર પાંદડાને જ જોઉં છું. તે સિવાય આપને, આપની આસપાસ ઉભેલાઓને કે ઝાડ ડાળી કશાને હું જોઈ શકતો નથી. અર્થાત્ લક્ષ્ય તરફ મારી દ્રષ્ટિ છે. આવો યોગ્ય ઉત્તર સાંભળતાં ગુરૂ દ્રોણાચાર્યે અર્જુનને ધન્યવાદ આપતાં કહ્યું; પુત્ર ! તારી માફક લક્ષ્ય તરફ નિશ્ચાન—દ્રષ્ટિ રાખનારજ હરેક કામમાં વિજયવંત નિવડી શકે છે.

તેવી રીતે પુરૂષાર્થ કરનારે પણ લક્ષ્ય તરફ નિશ્ચાન રાખવાનું છે. આપણું ધ્યેય આત્મોત્કર્ષ કરવાનું છે. તે માટે નિષ્કામ કર્મયોગ, આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ, સ્વાધીનતા આવશ્યક છે અને તેથી તેની સાદ્ અર્થે પુરૂષાર્થ કરવાનું વિચારી ગયા, હવે પુરૂષાર્થ કઈ કઈ દિશામાં કરવો એ વિચારવું પ્રાપ્ત થાય છે. પુરૂષાર્થના પ્રકાર આ પ્રમાણે છે: સોળ સંસ્કાર, બ્રહ્મચર્ય અને વિદ્યા, શારીરિક અને માનસિક બળ, સ્વદેશી વ્રત, વેપાર ઉદ્યોગ, સેવાભાવ, ધર્મ, ભક્તિ અને જ્ઞાન. હવે પછીના પ્રકરણોમાં અનુક્રમે એક પછી એકનો વિચાર કરીશું.

સોળ સંસ્કાર.

આર્ષ—હિંદુ જાતિને જાતિયતામાં રાખી ધર્મ કર્મમાં પ્રેરનાર જો કોઈ હોય તો તે માત્ર “સંસ્કાર” છે. જો આર્ષજાતિના બાળકને ગર્ભથી તે જન્મ, વિદ્યાભ્યાસ, લગ્ન, અંત અવસ્થા દિ સૂઝીના સોળ સંસ્કાર

કરવામાં નથી આવતાં તે તે હિંદુ-દિવ્ય જાતિનો માણસ કહેવરાવવાનો અધિકાર ધરાવતો નથી. દેશપર વિવિધ પ્રકારની આદતો ગુજરાવાથી સંસ્કાર આચરવાનું જ્ઞાન અને ઇચ્છા લગભગ આપણા હિંદુઓના હૃદયમાંથી ભૂસાઈ ગયા છે. સંસ્કાર લોપ થવાથી જ અત્યારે આપણે ભયંકર અવનતિ-મૂંઝેલીમાં મૂકાયા છીએ; માટે આત્મોત્કર્ષ ઇચ્છનારે સોળ સંસ્કારનું સ્વરૂપ સમજી તે આચરવા મથાસાખ્ય મન અવશ્ય કરવો પડે; કારણકે તે હિંદુજાતિને ટકાવવાનો મૂળ પાયો છે.

૧ ગર્ભાધાન, ૨ પુંસવન, ૩ સીમંતોન્નયન, ૪ બલિ, ૫ ખંતકર્મ, ૬ નામકરણ, ૭ નિષ્ક્રમણ, ૮ અન્નપ્રાશન, ૯ ચાલ, ૧૦ ઉપનયન, ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ ચાર વેદવ્રત, ૧૫ સમાવર્તન અને ૧૬ મો વિવાહ, આ ઉપરાંત પણ બીજા નીચે પ્રમાણે છે:—

બ્રહ્મચર્ય, તર્પણ, વૈશ્વદેવ, ભૂતબલિ, અતિથિ પૂજન, અષ્ટકા, પાર્વણ્ય શ્રાદ્ધ, શ્રાવણી, આશ્વિનયણી, ચૈત્રી, અશ્વિનુજ, અર્યાધાત, અમિહોત્ર, હર્ષપૂર્ણ માસ, ચાતુમાસ્ય, આશ્વિન, નિરૂદ્ધ પશુબંધ, સૌભાગ્યણી, અમિષ્ટોમ, અત્યમિષ્ટોમ, ઉક્ત, પોદ્ધી, વાજપેય, અતિ રાત્ર અને આસોયામ.

ઉક્ત સંસ્કાર, ગુણમૂલ સ્નાનાદિકથી શુદ્ધ થઈ સંખ્યાવંદનાદિક કરતાં મર્કા જે પુરૂષ મનુસ્મૃતિ આદિ ધર્મશાસ્ત્રથી જાણી પવિત્ર વિદ્વાન બ્રાહ્મણ પાસે કરાવે છે તે સર્વ પ્રકારના આલોક પરલોકના મુખને પામે છે.



પ્રહાર્ય અને વિદ્યા.

જન્મથી ૨૪ કે ૩૬ વર્ષ પર્યંત ન્યાં સુધી યુવક વિદ્યાભ્યાસ કરે ત્યાં સુધી અવિવાહીત રહી પછી અભ્યાસ પૂર્ણ થતાં લગ્ન કરે તો તેના શરીરનો બાધો બહુ મજબુત રહે અને વીર્યનો ભંડાર ખાલી થયેલ ન હોવાથી વિદ્યા પણ મન ધારી મેળવી શકે. જે માણસ પ્રહાર્ય પાળી વીર્યનો સંચય કરે છે તેનામાં તેનું દિવ્ય તેજ પ્રકાશે છે. બીજાપિતામહે વીર્યનું સંપૂર્ણ રક્ષણ કરી જીંદગી પર્યંત પ્રહાર્ય પાળીને વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો; તેથી તેનામાં અદ્ભુત બળ અને અનંત જ્ઞાન હતું. માત્ર ન પરણે એથી કંઈ પ્રહાર્યનું પાલન કર્યું કહેવાતું નથી. એથી ઉલટું તો પરણ્યા છતાં યુરંપ, માત્ર પોતાની પત્ની સાથે ઋતુચરન કરે તો તે પણ પ્રહાર્યનું રક્ષણ થયું ગણાય. પરંતુ તે પણ શુદ્ધ પ્રહાર્ય તો ન જ કહેવાય. વળી આજના સમયમાં પરણ્યા પછી મનનો નિગ્રહ કરી સંતાન ઉત્પાદનના હેતુ માત્રથી જ સ્ત્રી સાથે વ્યવહાર કરવો એ સર્વથા અશક્ય નહિ તોપણ અસંજવિત તો હેજ. પ્રહાર્યના રક્ષણ માટે ઉત્તમ માર્ગ તો એજ છે કે ન્યાં સુધી યુવકનું વય પરિપક્વ થયું નથી અને ન્યાં સુધી તે વિદ્યાભ્યાસ કરે છે ત્યાં સુધી તેણે અવિવાહીત રહેવું. પ્રહાર્ય અવસ્થામાં સંભાળવાનું એ છે કે જેમ શરીરથી વીર્યનું રક્ષણ કરવું તેમ મન અને વાણીથી પણ કરવાનું છે. ન્યારે મન વાણી અને શરીર એમ ત્રણે રીતે પ્રહાર્ય પળાય છે ત્યારે તેનું તેજ, શુદ્ધિ તથા બળ શરીરમાં પ્રકટી નીકળે છે.

પ્રહાર્યના રક્ષણનો સરળમાં સરળ માર્ગ એ છે કે શ્રેષ્ઠાર વિપક્વ નવલકથા તેમજ તેવા સ્ત્રીનેમા અને નાટકોથી સર્વદા દૂર

રહેવું. જેનું આરિય, હૃદય તથા વાણી વિકારી છે તેનો સહવાસ ન કરવો. સ્ત્રીને નિરખીને ન જોવી, સ્ત્રી સંબંધી વિચાર પણ ન કરવા તેમ મહર્ષક તથા તામરી ખોરાક ન ખાવો. એવા શુભ વર્તનથી પ્રજ્ઞાચર્યનું રક્ષણ સહેજે મધ્ય શકે છે.

જેણે પ્રજ્ઞાચર્યનું સંપૂર્ણ રક્ષણ કર્યું છે એવો યુવક કે મોટી વયનો માણસ, જે પ્રકારની વિદ્યા મેળવવા માગે તે બહુ સરળતાથી મેળવી શકે છે. વિદ્યાનો પ્રત્યપ પ્રસિદ્ધ છે. વિદ્યાન જ સર્વત્ર પૂજ્ય છે. વિદ્યાન પુરુષ જ નવી નવી શોધ બોલે અને વેપાર કરી દ્રવ્ય તેજસ્વ્ય કૃતિ મેળવી શકે છે. કવિ કાળિદાસ, પ્રેમાનંદ, નર્મદ, મણી-લાલ દિવેદી વિગેરે વિદ્યાન હતા તે તેમના ગુણગાન આજે પણ અચ્ચત છે; માટે પુરૂષે પ્રજ્ઞાચર્ય-નીચનું રક્ષણ કરી વિદ્યા અવશ્ય મેળવવી. પરંતુ આજકાલ આપણા દેશની નિઃશાળોમાં જે પ્રકારની વિદ્યા બહુઅચ્ચત છે તે યોગ્ય વિદ્યા નથી, તે તે પરતંત્ર બનાવવાનું, ગુલામ-નોકર ઉત્પન્ન કરવાનું માત્ર એક કારખાનું છે. એ વિદ્યા શિખવાથી બાએ જ માણસ પોતાનું, કુટુંબનું કે દેશનું હારિ-દ્ર કિટાડી શકે! યોગ્યકેએ એવા પ્રકારની વિદ્યા આપવાનું યોગ્ય ગ્રંથો છે કે પરબાષામાં બાળક નકામી વિષયો શીખે, વધારે પડતા વિષયો એક સાથે તૈયાર કરવાના હોવાથી અર્ધજ, મરજ તથા કરીરને હાલિ પહોંચે, પરબાષાના પુસ્તકોમાં પરદેશીઓના ગુણગાન, સ્તવમાત્ર, ધર્મ વિગેરે બખાયલા હોય તે શીખનારના મગજમાં ઉતરી આવે એટલે તેમના તરફ માન અને યોતાના પ્રત્યે તિરસ્કાર-અ-ભાવ અગત્યતો બને ઉત્પન્ન થાય છે, શીખવા લાયક દેશના સુગીર પુરૂષોના અરિય, કુન્નર ઉછેર ધર્મશાસ્ત્રો આદિ આત્મશાષ્ટ્રો ન

શીખવાતાં હોવાથી વિદ્યાર્થી નિર્માત્ર્ય અને છે. આકરી શી તથા મોંઘા પુસ્તકો અને તે પણ અંગ્રેજી કંપનીદ્વારા પ્રકટ થતાં હોવાથી વિદ્યાર્થીનઃ માળાપ અર્થના એજ તજે ચગદાયા જમ છે. પુસ્તકો પણ દરવર્ષ નવા નવા એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વિદ્યા શીખવનાર માસ્તરો એવાને રાખ્યા છે કે જે કાં તો પરદેશી હેઠ્ઠ દેશની ભાષા પદ્ધતિ તથા આચાર વિચારથી અપરિચિત હોય છે અથવા સ્વાર્થ બુદ્ધિથી આવેલા હોય છે કિંચ વિશેષ નહિ ભણેલા, ગરીબ અને પેટ ભરવાના આતુર એવા મિત્રારા દેશી મહેતાજીઓ પાંચ છ રૂપિયામાં રાખ્યા હોય છે; એટલે તેઓથી આપણું શું શ્રેય થઇ શકે? એથી તો એમજ મન્યું છે કે જે કાંઈ બાળક કે યુવાન નિશાળ અમર કોલેજમાંથી અભ્યાસ કરી બહાર નિકળે છે તે નિઃસ્તેજ. બળહીન, પંદર આરા પણ આવડતું ન હોય એવો જડ બુદ્ધિનો, માતાપિતા અને માનનીય પુરૂષો તરફ ઉચ્છ્રંબળતાથી વર્તનારો, ચા, બીડી, અપડુડેબટ કપડા વિગેરેનો શોખીન તથા ખર્ચાળુ નિવડે છે. શેઠ સાહેબ! મને નોકરીમાં રાખશો! લ છ, મારા માટે ક્યાંય જોાહીસ કે દુકાનમાં તજવીજ કરશો? એમ બિલ્લા માગી ગુલામી શોધનારો હોય છે. મતલબ કે વિદ્યા જે પ્રકારની મળવી જોઈએ તે અપાતી નથી તેથી જેવું શુભ પરિણામ વિદ્યાભ્યાસનું આવવું થતે તે આવતું નથી.

વિદ્યાભ્યાસ જ્ઞાત એકાંત અને પવિત્ર જગ્યામાં ગુરુકુળ-ઋષિ કુળ કે બ્રહ્મચર્યાશ્રમે જોલાવી સદાચારી અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણો પાસે કરાવવો જોઈએ. બ્રહ્મચર્યનું સંપૂર્ણ પાલન યુવક પાસે કરાવી મનોપવિત્ર સંધ્યાવંદન, હોમ, કસરત ઇત્યાદિ શીખાવ્યા બાદ સંસ્કૃત ભાષા-દાશ લભામ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, યજુરાતી તથા હિંદી ભાષામાં દેશના

મહાન પુરુષોનો ઇતિહાસ, બૂગોળ, ગણિત, આયુર્વેદ, ખેતી, ગૌરક્ષા, યુદ્ધવિદ્યા, રસાયન અને વનસ્પતિશાસ્ત્ર, વેપાર, વણાટ કામ, ખનિજ વિદ્યા, ખગોળવિદ્યા, ઇન્જનેર વિદ્યા ત્રિગેરે ઉપયોગી વિષયો ક્રમવાર જાતિ અનુસાર લાગકાત પ્રમાણે શીખવવાનો આમેજામ અને કહેરે કહેર પ્રયત્ન કરવો ધટે. આ રીતિએ વિદ્યાર્થી ગુરૂની આજ્ઞામાં રહીને જ્ઞાન સંપાદન કરે તો તે સંસારમાં સુખી અને ઉપયોગી જીવે. ગુરૂની કહે. આ કામ સરકારનું છે પણ તે આપણી નહિ હોવાથી આપણ અને ધનવાનોપર ફરજ આવી પડી છે તો તેઓએ જની કહે તેટલું દ્રવ્ય ખર્ચી ઉપરોક્ત પદ્ધતિના બ્રહ્મચર્યાશ્રમ-વિદ્યાલયો ખોલાવવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. કાષ્ઠ કાષ્ઠ શ્રીમંતાએ પોતાથી કે ફંડ ઉઘરાવીને પોત પોતાની જ્ઞાતમાં બોર્ડિંગ ખોલી છે પણ તેથી વિદ્યાનો હેતુ પાર ન પડતાં માત્ર વીશ્વીનીજ ગરજ સરી છે. વિદ્યાર્થીઓ માટે હારદારમાં સનાતન ધર્મ ઋષિકુળ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, કામડીમાં આર્યસમાજ ગુરૂકુળ, જોષ્ઠપુરમાં કવિવર ટાગોરનું સાતિનિ-કેતન અને કાશ્મીમાં હિંદુ યુનિવર્સિટી-આ સર્વ થોડે થણે અંશે ઉક્ત પ્રકારનું શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓ છે પણ તે સમુદ્રમાં બિન્દુ સમાનજ લેખાય.

જ્ઞાન થણી પ્રકારના છે તેમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ વિદ્યાદાન છે. પૂર્વે આપણા દેશમાં રાજા મહારાજ તથા ધનવાનો વિદ્યાદાનમાં અદ્યગ્ર ક દ્રવ્ય ખર્ચતા. આજ અમેરિકામાં કાર્નેજ અને રોકફેલર જેવા કરોડાધિ-પતિઓ પોતાના દેશની ઉન્નતિ અર્થે વિદ્યાદાનમાં ત્રીશ ત્રીશ કરોડ રૂપિયાની એક સામટી રકમનો વિનિયોગ કરે છે. આનંદ પામવા જેવું છે કે આપણા દેશમાં પણ ખંભાલી બાણુ તરકનાથ પંથિત અને

રોકર રાજા બિહારી ઘોષે પંદર અને ત્રીસ સાબ રૂપિયા ભવનના સાવના અભ્યાસ અને શાલ્યોળ પાછળ કિંદીઓના દુરુદ્ધપણા સીમે કિન્દીઓને આટે વાપરી શુભ સંસ્કાર કરી છે. બીજાઓ પણ સી દાનવીર પુરોણું અનુકરણ કરે એ ઇચ્છવા જેવું છે.

શારીરિક અને માનસિક બળ.

હૃદયોને સમતો સમજો બ્યવહાર શરીરથીજ બની શકે છે. જો શરીરમાં બળશક્તિ-તાકાત ન હોય તો અશક્ત, નિર્માત્મ, સુડસલ રોમી શરીરવાળાથી પાંદડું પથ્થુ હલી શકે નહિ. શરીર બળવાળો માણસ હમેશા સુખમાં દિવસ ગાળો શકે છે. જેનામાં શક્તિ છે તે જ્ઞાન, દ્રઢ્ય, માન, લાગવજ આદિ મહેનત કરીને મેળવી શકે છે. શરીર બળવાળો જાગ્યેજ દુઃખી, રોગી, બીજાનો આગ્રિત કે ભૂખે ટળવળતો હોય શકે. ભીમસેન, પૃથુરાજ, કે રામમૂર્તિ નાયડુની માફક ખાનપાનના ચોક્કસ નિયમથી કસરત કરી સામર્થ્ય મેળવનારો, સચ્ચદ્ધિ, સત્તા મેળવવા સાથે જ અત્રસિદ્ધ થઈ શકે છે. શરીરને વિધિપૂર્વક કેળવી જે માણસ બળ એકઠું કરે છે તેનું મગજ બહુ તીવ્ર, એકાગ્ર અને 'હિમ્મતવાળું' રહે છે અને તેથી તે ધણા વિકટ હાથ હાથ ધરી પાર પાડવા શક્તિમાન થાય છે.

જપાન અને જર્મનીમાં વિદ્યાર્થીની બીજી વિદ્યા શીખવવામાં જેટલું જ્ઞાન અપાય છે તેનાથી વિશેષ વિદ્યાર્થીની શરીર સક્તિ પ્રસિદ્ધવા પાછળ અપાય છે. જપાનમાં તો તેની કંઠે પરીક્ષા પણ લેવાય છે. ૧૧ માઈલ દૂર એક પર્વત છે તેના ઉપર ૫૫ મિનીટમાં દોડી જે વિદ્યાર્થી પહોંચે તે બીજી પરીક્ષાઓમાં પણ પાસ થયે.

જણાવે, એટલું જ જાણી પરંતુ ૧૮ થી ૨૧ વર્ષની વયના તમામ વિદ્યાર્થીએ લશ્કરી તાલીમ ફરજિયાત લેવી જોઈએ મહી તે શ્રીમંત હેમ કે ગરીબ. તે સાથે એવી પાસુ સરત રાખવામાં આવી છે કે વિદ્યાર્થી અઠાર વર્ષની અંદર કુલ કાળજી બાળનારી બીડી કે સિસા રેડ પીછ ન શકે. તુરંત ત્રણ વર્ષ લગાવે કળા શીખ્યા પછી ૨૨ વર્ષનો થાય એટલે રાજ્યને જ્યાં ક્યાંય દેશ રક્ષણની ખાતર જમરે જરૂર પડે અને બોલાવે ત્યારે તત્કાલ લડાઈમાં જવું જોઈએ. આશીર્વાદ જાપાન અને જર્મનીના માણસો બળવાન, તીવ્રબુદ્ધિના, સાહસિક, દેશભક્ત અને વિદ્યા કુન્નરવાળા બન્યા છે. આવી લાગકાત મેળવી શકવાથી હુંક સમયમાં તેઓ પોતપોતાના દેશને આબાદ બનાવી મોખરે લાની શક્યા છે.

હિન્દમાં હિન્દી પ્રજા સરકાર પાસે માગણી કરે છે કે અમેને લશ્કરી કાલેજે બોલી તાલીમ આપો તો અમે તમોને તથા અમારા દેશને ઉપયોગી થઈશું; પરંતુ સરકાર કરે છે કે રખેને પ્રજા તાલીમ લઈને આપણે જ પગદંડો ઉમેડવા તત્પર થાય. એથી એ માગણી વર્ષો થયાં સ્વીકારાતી નથી. દેશના રક્ષણના નામે પરદેશી લશ્કર રાખી પ્રજાના પરસેવાના સાઠ કરોડ રૂપિયાની જંગલર રકમ તેના નિજા પાછળ ખર્ચી સરકાર પ્રજાને ચમદી નાખે છે. પ્રજાને સ્વેચ્છ કાલેજમાં લશ્કરી તાલીમ આપતી નથી એટલે - ચરત્ત વીરતાદિ એવો પ્રજાથી જોખ થતાં જાય છે, તે એટલે સુધી કે કોઈ સત્તા જરા અધારમાં ધરબહાર નિકળે, ચોર કે ધાડપાકુ આવે, કાંઈ ગામને મારે કે નિરાધાર બીની લાજ લૂંટે તોય બચાવ કરી શકે એટલી હિમ્મત કે શક્તિ રહેવા પામી નથી. એટ બોલની કંઠાળ રમત લાખલ કરી

હિંદની જૂની કસરતો—દંડ, બેઠક, જુમડતતી, મીચુપત, મીનીઠેકામેણી ચક્રબીજસુ, ધમાલગોટા, પટાખાજ વિગેરેને નહિ જેવા કરી હજી “અમો તમારે—રક્ષણ કરીએ છીએ માટે હથિયાર આપી દો, તમારી પાસે હથિયાર રાખવાની છૂટ હશે તો લૂંટારાઓ પણ હથિયાર રાખી તમને હેરાન કરશે;’ આમ કહી સરકારે પ્રજા પાસેથી હથિયાર જિનવી લીધાં એટલે હવે પ્રજા બાંધી જની ગઈ છે. યુરોપના યુદ્ધ વખતે કોઈ મુખ્યમાં એટલું બોલતું કે એમડન આવી અમવા અમુક ભતામાં દુકાન લૂંટાણી તો ફટોફટ વેપારીઓ દુકાનો બંધ કરી બાજતા. મજા તો ભયના માર્ગો માલ મિલકત લઈ બહારગામ પણ ચાલ્યા ગયા હતા. આ મૃતપ્રાય દશામાંથી ઉગરવાને માટે હિંદીઓએ બળ મેળવવું જોઈએ. બળ મેળવવા માટે હોટલો છોડી દેવી જોઈએ, બહા-મર્થનું મથામ પાલન થવું જોઈએ. રોટલી, ફાવ, ઘી, અંજીર, બદામ વગેરે શુદ્ધ સત્ત્વવાળો ખોરાક લેવાનો જોઈએ. કસરત નિયમપૂર્વક ચરી જોઈએ અને હું પ્રથમના અંશવાળો મનુષ્ય છું, ખોટું કામ કરવામાં મારે તેનો ભય રાખવાનો છે સિવાય હું બંધી રીતે નિર્ભય છું. હું કોઈને ભય પમાડતો નથી એટલે મારે દુનિયામાં કોઈથી કોપપણ સંયોગમાં ભય પામવાનું કારણ છે જ નહિ એવી ભાવના નિરંતર રાખવી જોઈએ. શાસ્ત્રો પણ કહે છે કે બળહીન માણસ દુઃખ પામી બૂંડે હાલ મરે છે; તો શા માટે શક્તિ રહિત રહેવું ? કસરત કરી બળ તો મથુરાના ચોખ્ખાઓ પણ મેળવે છે પરંતુ કેવળ શરીર બળ નફામું છે. બાંધ ચઢાવી નિશ્ચામાં પડ્યા રહેવું એ અધારી જેવીદશા છે. બસન ત્વજી શરીર બળની સાથે મનનું બળ મેળવવું જરૂરી છે. બન્નેનો સંયોગ ચર્તા શ્રેષ્ઠ અને ઉપયોગી કામ થઈ શકશે.

મનનું બળ શરીર બળ સાથે જોનામાં હોય છે તે આ દુનિયામાં મહાનમાં મહાન કામ પાર પાડી શકે છે. પ્રાતઃસ્મરણીય શિવાજી અને નેપોલિયન જોનાપાર્ટ અને ગરીબાઇમાં જન્મી વિકટ સંયોગોમાં મોટા થયા હતા. બન્નેમાં શરીર અને મનનું બળ એટલું તો વિલક્ષણીયે ખીલી નીકળ્યું હતું કે અત્યંત વિપરીત અને નિઃસાધન અવસ્થામાં પણ એક મહાન બળવાન મોગલ શહેનશાહતને તોડી પાડી હિંદુ રાજ્યની સ્થાપના કરી હતી અને બીજાએ સિપાઇગીરી-પણામાં દાખલ થઇ ઠેક સેનાધિપતિની પદ્ધિએ પહોંચી આખરે ક્રસનો શહેનશાહ બની યુરોપના નાના મોટા અનેક રાજ્યો સાથે યુદ્ધ કરી અનેકને તાબેદાર બનાવ્યા હતા. કહેવાનો હેતુ એ છે કે મનનું બળ અતિ અભયમ કામ કરી શકે છે.

મહાપુરૂષો કહે છે કે મન જ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે અને મને જ કલ્પના વડે નાનાવિંધ સૃષ્ટિ રચી છે. માટે મનોબળ વધારી મનને જીતો. હવે વિચારવાનું એ છે કે મનનું બળ શી રીતે વધે ? મનનું બળ એ રીતે વધી શકે છે કે પ્રથમ શરીરબળ મેળવવા પ્રયાસ કર્યા પછી જેમાં પોતાનું, ધર્મનું, દેશનું અને દુનિયાનું હિત સમાયલું હોય તેવું કામ વિચારવું. કામ વિચાર્યા બાદ એકાગ્રતાથી એ કામ પાર પાડવાની કોશિષ કરવો. પ્રથમ મોટેથી શરૂઆત ન કરતાં નાના નાના કાર્યો પાર પાડવાનો સંકલ્પ કરવો અને પછી ક્રમે ક્રમે આગળ વધવું. દાખલા તરીકે આજે આ છોડી, કાલે બીડી છોડી, પરમ દિવસે સ્વદેશી કપડા પહેરવાનું વ્રત લીધું, એથે દિવસે માતા-પિતા અને ગુરૂજનની સેવા અને સંધ્યા વંદન કરવાનું ઠરાવ્યું, પાંચમી વખતે મહાભારત રામયણાદિ ગ્રંથો પોતાની મેળે કે કાંઈ

વિદ્યાન પાસે સમજી લેવાનું, છઠ્ઠી વખતે નિરાધાર, વૃદ્ધ, વિધવા કે દુર્ગમીને શરીર અને ધનથી સહાય કરવાનું, સાતમી વખતે પ્લેગ દુષ્કાળ કે દેશના માટે ન્યાં ભોગ આપવાની જરૂર જણાય ત્યાં શરીર મન વાણી અને ધનથી સહાય આપી ઉત્તરોત્તર મનની શક્તિ વધારતાં જવું. શરીર અને મનની શક્તિનો ન્યારે પૂરેપૂરો વિકાસ થાય છે ત્યારે માણસ પરાક્રમી, મહાત્મા કે અગ્રાધ સંપત્તિવાળો જે ધારે તે બની શકે છે.

સ્વદેશી વ્રત.

આચારને મુખ્ય ધર્મ માનનારી હિન્દુ પ્રજા કેટલી પતિત દશાએ પહોંચી છે એ કંઈપણ મૂકેલ છે, આત્માને ઝોળખવા માટે આચાર વિચારની શુદ્ધિ જળવવી અતિ આવશ્યક છે કેમકે તેથી મન અને હૃદય શુદ્ધ રહે છે અને જેનું હૃદય પવિત્ર છે તે ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ કરી જ્ઞાન મેળવી શકે છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં મનુષ્ય મોક્ષનો અધિકારી થાય છે.

• પ્રથમ આપણે ત્યાં શુદ્ધ વસ્તુ, પવિત્ર આહાર અને પવિત્ર વસ્ત્રો શૌચસ્નાન કરીને ઇષ્ટદેવને અર્પણ કર્યા બાદ ઉપયોગમાં લેવાતાં પરંતુ હવે દેવ બૂલાઈ ગયા છે. હવેની મંદિરોમાં કોઈ અપવાદ સિવાય ઠોકરજીને જે જે વસ્તુ અર્પણ થાય છે તે શુદ્ધ સ્વદેશી તત્વનો વિચાર કરીને ધરાતી નથી. સ્વદેશી વસ્તુ સાદી હોવાથી તેના પ્રત્યે ધણા ધૂળા બતાવે છે ન્યારે વિલાપતી-પરદેશી વસ્તુ મોહક-ભાભકાદાર જોઈ તે વાપરવા લાગ્યાય છે. પરંતુ તે વાપરતાં પહેલાં ખૂબ ઉડો વિચાર કરવાનો છે કે તે લાભહારક છે કે ગુન્હાજનક કતાં છે ? તે ધર્મને પોષણ આપે છે કે બાધ કરે છે ! તેથી શાણા કહેવાઈએ

છીએ કે મૂર્ખ ? તેની વપરાશથી આપણી અને દેશની હાલત સુધરી છે કે બગડી ? સામાન્ય યુદ્ધિથી વિચાર કરતાં અને પ્રત્યક્ષ જોતાં સમજાય છે કે સ્વદેશી-દેશમાં બનેલી ગામડી વસ્તુનો આપણે ત્યાગ કરવાથી અને વિલામતી-પરદેશી વસ્તુ સ્વીકારવાથી કિંવા મોહવશ થઇ વાપરવાથી આપણે આપણને તથા દેશને પારાવાર નુકસાન પહોંચાડ્યું છે, ધર્મબ્રષ્ટ થવા ઉપરાંત દુનિયામાં બીજા દેશના માણસોના મોઢે મૂર્ખ, અકલ્પશન્ય કહેવાઇએ છીએ.

દેશને નુકસાન એ રીતે પહોંચાડ્યું છે કે દેશી વસ્તુ ન વાપરવાથી તે બનાવનાર કારીગરો તથા વેચનારની રોજી પડી બાંચી છે. પરદેશી વસ્તુ લેવાથી આપણો-દેશનો પૈસો પરદેશ દસડાઇ ગયો છે અને તેજ પૈસાના બજારથી તેઓ બજારવાન બની આપણા પર સત્તા જમાવી બુદ્ધિમુગ્ધરવા લાગ્યા છે. પરદેશી આવતું કાપડ, ખાંડ, મિસ્કીટ કેકેક વિગેરેમાં ચરબી હાડકાં, લોહી, છંડાં, છત્તાદિ કે જે હિંદુઓને બોલવા માન્યથી પણ પાપ લાગે અને તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય તેવા પદાર્થોથી મિશ્રિત હોઇ હિંદુઓ વાપરી ધર્મબ્રષ્ટ થયા છે. દેશીને-પોતાનાને ત્યાગી બહારનાને મિથ્યા મોહથી ઉત્તેજન આપતાં પામમાણી, ચુલામી અને દરિદ્રતા હાથે કરીને વહોરી લેતાં હોવાથી અન્ય દેશ-જનો આપણને મૂર્ખમાં ગણે એ સ્વાભાવિક છે.

આ હાની, મૂર્ખતા, દીનતા, દારદ્રતા, ધર્મબ્રષ્ટતા તથા તાબેદારી (તાબેદારી એટલા માટે કે બીજા દેશમાંથી આપણા દેશમાં વસ્તુ આવે ત્યારે, અને જે ભાવ માગે તે આપીએ ત્યારેજ વાપરી શકીએ અને તેમ છતાં ન આવે કે ન આપે તો વાહર ખાઇએ-અમવડતા વેઠીએ) માંથી બચવા માટે આપણે સ્વદેશી વ્રત ગ્રહણ

હજીજી લેવું જોઈએ. પરદેશી વસ્તુનો ત્યાગ કરી જે જે વાપરવું પડે તે તે તમામ દેશમાં હિન્દી ભાષાએને હાથે અનેકું દેશીજ ખરીદી વાપરવાનું વ્રત લેવામાં જરા પણ વિશ્વંય કરવો ન થયે. સારા નશીબે આજકાલ દેશમાં રોજની જરૂરીઆતની ધણી ખરી વસ્તુઓ અને છે તેથી દેશી વસ્તુનું વ્રત નિભાવવામાં મૂશ્કેલી પડે તેમ નથી અને તેમ છતાં કદાચ કોઈ સ્વદેશી ચીજ ન મળી તો તે વિના પણ ચલાવી શકાય છે. મુસાફરીમાં કે તંત્ર સ્થિતિમાં થું આપણે અન્ન પાણી વિના પણ ચલાવી લેતાં નથી? તો પછી આપણા અને દેશના હિતની ખાતર પરદેશી મોજશોખની વસ્તુથી બચવું એમાં જરા પણ અશ્કયપણું નથી.

ક્રાંસ, ઈંગ્લેન્ડ, જર્મની, અમેરિકા અને જાપાનમાં તો તે તે દેશની અનેકી ચીજોજ બહુધા બજારમાં વેચાય છે. ભાગ્યેજ કોઈ દુકાનદાર પરદેશી વસ્તુ પર મરીશીટી પડી વેપાર કરે છે. તેમ કવચિતજ કોઈ શહેરી પરદેશીને ખરીદે છે. જાપાનમાં તો અમને એટલે સુધી અનુભવ થયો છે કે અમુક દેશી ચીજ ચાર રૂપિયામાં મળે છે અને તે જાડી ખડખડી છે પણ તેજ જાતની પરદેશી વસ્તુ ફેન્સી હોવા સાથે રૂપિયા બેમાં મળે છે છતાં પણ દેશાભિમાની જાપાનીઓ પરદેશી ન લેતાં સ્વદેશીજ ખરીદે છે, આટલી હદ સુધી આપણા ભાષાએ પ્રથમ શરૂઆતમાં દેશદાઝ ન બતાવી શકે તો પણ જે જે સ્વદેશી વસ્તુ મળી શકતી હોય તે વિષે પૂરતી તપાસ કરી વાપરવા કોશિષ કરશે તોયે ધણી લાભ પોતાને તથા દેશને પહોંચાડી શકશે એ નિસ્તંદેહ છે. એટલી શરૂઆત આજ થઈ તો ક્રમે ક્રમે સંપૂર્ણ સ્વદેશી વ્રત લેવા શક્તિમાન થવાશે, અને તેમ થાય ત્યારેજ આત્મોત્કર્ષનું એક આવશ્યક અંગ સંભાળ્યું ગણાય.

વેપાર ઉદ્યોગ.

વેપારમાં લક્ષ્મીનો વાસ છે. વેપારીજ સમૃદ્ધિવાન હોય શકે અને બની શકે, નોકરીયાત કદીપણ બની શકતો નથી. દેશની સમૃદ્ધ અને સ્વતંત્રતાનો મૂળ આધાર વેપાર છે. જે દેશમાં વેપાર અને ઉદ્યોગ પગમર હોય—જમેલા હોય તે દેશ આત્માદ રહે છે. વેપાર ઉદ્યોગ વાળા દેશની પ્રજા સ્વતંત્ર, સુખી અને જ્ઞાનવાળી હોય છે. ભારતભૂમિમાં હિંદુ સમ્રાટ રાજાઓના વખતથી તે મોગલ બાદશાહોના સમય સુધીનો વેપાર અત્યંત જહોજહાલીમાં હતો. તે વખતે હિંદુસ્થાનમાં વિપુલ સંપાત્ત હતી, તે એટલે સૂત્રી હતી કે બહારના લોકોને જેમ સાંભળી અદેખાઈ આવતી. હિંદનો આપાર વહાણવટું ઠેક જવા ચીન અને જપાન સુધી ચાલતું; પરંતુ અંગ્રેજ પ્રજાએ હિંદમાં કોઠી નાંખી સત્તા જમાવ્યા પછી ઠાંપક દરિયાકાંઠાથી, કાંપક કારીગરોપર ઠાંકા, ચંપારણ્ય વગેરે સ્થળે જુદા જુદા ગુજારવાથી, રેલ્વે અને સ્ટીમરદ્વારા માનવેસ્ટરના માલને અનુકૂળતા અને હિંદના માલને માટે ભાડું વધારે રાખી પ્રતિકૂળતા કરવાથી તથા હિંદમાં બનતા માલ ઉપર એકસાઇસ ડ્યુટી—વધારાની જઘત નાંખવાથી હિંદનો વેપાર ઉદ્યોગ કચડાઈ ગયો છે. અત્યારે વેપાર તો થાય છે પણ તે પ્રાયઃ પરદેશી માલનો. હિંદના વેપારીઓ મોટે ભાગે પરદેશી માલ વેચી આગળી-યાતું કામ કરે છે અથવા મુકદ્દમો કે મજુરો તરીકે તે માલ આગળોટ કે રેલમાંથી ઉતારી આપી મજુરની દશામાં વર્તે છે.

હિંદનો વેપાર નાશ પામવાથી દેશ પરતંત્ર અને ગરીબ બની ગયો છે. કમમાં કમ ત્રણ કરોડ માણસને તો હિંદમાં એક ઢંક

ખાવાનું કે શુદ્ધ અંગ હાકવાનું કપડું પણ મળતું નથી, ત્યારે ખાજ દેશ છ'અંડ, અમેરિકાના લોકો અમીરાઈમાં તાગડધીન્ના કરે છે. હિન્દમાં કેાઇ હિંદી સાહસિક યુરપ કારખાનું કાઢવા તૈયાર થાય છે તો જગ્યાની, નાણાની અને રેલની મૂકેલી ઉભી થાય છે. પણ જો કેાઇ અંગ્રેજ કારખાનું કાઢવા ઇચ્છે છે તો સરકારથી તથા તેના જાત બાપજો તરફથી સાધન સગવડતા મળે છે. કેાઇ હિંદી વિદ્યાર્થી પરદેશ વિદ્યાકળા શીખવા જાય છે તો તેને પ્રથમ તે દેશમાં દાખલ થવાની મૂકેલી પડે છે. પછી કોલેજમાં અટકાયત થાય છે. જ્યારે અંગ્રેજ વિદ્યાર્થીને સરકારી મહા (સ્કોલરશીપ) અને કાઉન્સેલ તરફથી જોઇતી સહાય મળે છે. હિંદી વેપારી વિદેશ વેપાર ખેડવા જાય છે તો તેને પ્રથમ ઓસ્ટ્રેલીયા, કેનેડા, આફ્રિકામાં દાખલ થવાજ ન દે અને કહાય દાખલ થવા પામ્યો હોય તો ત્યાં કાળા આદમી ગણાઇને તિરસ્કાર અમલો પડે છે, દુકાન કરવા માટે લાઇસન્સ લેવું પડે છે, અગર વેપારની પરવાનગીજ મળતી નથી. આટલું છતાં ધણા હિન્દી વેપારી પરદેશમાં છે અને ધણાએ સ્વદેશમાં કારખાના ખોલી માલ બનાવવા માંડ્યો છે. દૈવની કૃપાએ આપણા દેશમાં તમામ ઉપયોગી વસ્તુ જમીનમાં ઉત્પન્ન થઇ શકે એવી દેશની જમીન ફળદ્રુપ છે. પણ અત્યારે તો તે ઉત્પન્ન થતી તમામ કાચી વસ્તુઓ પરદેશ ઉપડી જાય છે. એ કાચી વસ્તુઓ ત્યાં પાડી બની દેશનીશ ધણા તે ઉપર પરદેશીઓના નફા ચડી આપણા દેશમાં વેચાવા આવે છે. યાદ તેજ કાચી વસ્તુઓ (રે, રેશમ, અનાજ ઉનમાંથી જૂદી જૂદી જાતનું કાપડ, હરડાં ખેડાં વિગેરેમાંથી રંમ શેરડીમાંથી ખાંડ, લોહામાંથી કટલેરી, સંચાક્રમ વિગેરેને લગતો સામાન) માંથી પાકું બનતું હોય તો દેશમાં ધીકતો ધધો ચાલતાં વેપાર-ઉદ્યોગ અને દ્રવ્ય થોડા સમયમાં અત્યંત વધી પડે. એક વાત

એ પણ ખાનમાં રાખવાની છે કે હમણા હિંદમાં જેના જેના હાથમાં કારખાના છે તે કારખાના-મીલના માલિકો અથવા પ્રમરેકટરો પ્રજા પાસે શેર ભરાવી સદા સોદા કરી શેરના ભાવ ચમકાવી દે છે. કાપડ આત મેલ્યા બાવે વેચી પચાસ પચાસ લાખ જેવડો મંગલદર રૂક-મનો ભારે નફો દેશજનોને લાંટી કરે છે અને આનંદ ફિલાવે છે એ સરખાવા જેવું છે. ગરીબોને પામમાલ કરી લાખોની કમાણી કરતપણ મીલ માલિકો ઇન્કમેટેક્સ, આવક વેરામાં લાખો રૂપિયા આપે છે. ખુશામતમાં જીવનનું સાર્થક માની પ્રજાની પ્રગતિમાં એજ શ્રીમતો આડે આવે છે, એ ખરેખર અત્યંત ધાતક છે. તે માટે પ્રજા વિચારી ઉપાય કરે એ ઇચ્છવા જોય છે.

વેપાર ઉદ્યોગ તો પ્રજાએ પગપર ઉભા રહીનેજ ખીલવવાના છે. સાધન સંપત્તિ માણસ કારખાના કાઢી શકે છે, શિષ્યવૃત્તિ ચંચળ યુવકોને આપી નવા નવા ઉદ્યોગ શીખવા વિદેશ મોકલ્યો હુનર ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે. સ્વદેશી માલ મૂળ પડતર બાવે અથવા થોડે બાવે વેચાવી દેશના વેપાર ઉદ્યોગને ખીલવી શકે છે. લોકોએ પણ કેવળ તૈયાર માલ વેચવાનો રવેડો છોડી હાથ દેશની જરૂરીઆત વિચારી કાચા માલમાંથી પાકો માલ બનાવવાનો ઉદ્યોગ કરવો હિતકારી છે. આત્યારે પરદેશમાંથી લગભગ દોઢ અબજનો જૂદો જૂદો માલ આવે છે અને તે નીચે પ્રમાણે:--

કાપડ રૂ. ૬૦૦ કરોડનું, ખાંડ રૂ. ૩૦૦ કરોડની, દારૂ રૂ. ૩૦ કરોડનો, લોહું રૂ. ૧૨૦ કરોડનું, રેલ્વે મંત્ર રૂ. ૧ કરોડના, રેલ્વે કાચુ રૂ. ૪૦૦ કરોડનું, દવા રૂ. ૪૦ કરોડની, કલેરી રૂ. ૩૦ કરોડની, મગજો રૂ. ૨૦૦ કરોડના, ચીકું રૂ. ૨૦ કરોડનું, જેથી

ખીરકુટ રૂ. ૨ કરોડની, તેળના રૂ. ૨૫૫ કરોડના, ઉનની બનાવટનો માલ રૂ. ૨૧ કરોડનો, મોટરો સાયકલો તથા એપરેટસો રૂ. ૨૫ કરોડના, સાબુ રૂ. ૧ કરોડનો, તમાકુ સીગરેટ રૂ. ૨૧ કરોડની, દીવાસળી રૂ. ૧૫૫ કરોડની, કાચ રૂ. ૧૧ કરોડનો વગેરે, આથી સમગ્રશેકે પરદેશી માલના વપરાશથી દેશનું વિપુલ દ્રવ્ય દર વર્ષે વિદેશ બસાઇ જાય છે માટે દેશ હતેચ્છુઓએ આજુ કાજુજ રવંદેશી વત લેવું ધટે.

સેવાભાવ.

પરમેશ્વર કહે છે કે પ્રાણી માત્રમાં હું વાસ કરૂં છું માટે સર્વને આત્મા સમાન ગણી તેનું સન્માન કર, તેમને સહાય કર, તેમની સેવા કર. આત્મોત્કર્ષ ઇચ્છનારે તથા સંસારમાં સુખી જીવન ગુજારવા માગનારે સેવા ભાવ ધારણ કરવાની જરૂર છે. કેમકે સેવા ભાવ રાખવાથી નિરાભિમાનપણું આવે છે, મનુષ્ય પ્રાણીના હૃદયમાં પરમાત્માના અંશ રૂપી રહેલો આત્મા પ્રસન્ન થાય છે, પ્રભુની કૃપાથી હૃદયની શુદ્ધિ અને આત્મગાન થવામાં સહાય મળે છે અને જેની સેવા કરવામાં આવે છે તેની સાથે મિત્રતા થાય છે એટલે તે સંસાર બંધકારમાં સહાયક બને છે. જ્યારે અક્રાંત બની મનુષ્ય પ્રાણીના સુખ દુઃખના પ્રસંગે સહાયક ન થનાર મૂઢ મનુષ્ય અકલંક વર્તી પતન પામે છે, અને તેના સારા માફા વખતમાં કોઇ તેના બાજુમાં ચડતું નથી તેથી તે હેરાન થાય છે.

આજકાલ માણસો દુઃખમાં આવી પડે છે અને પાછા તેમાંથી નીકળતાંજ નથી તેનું કારણ તેનું એકલપેદા-સ્વાર્થીપણુંજ છે. જમતજ ઇશ્વરે એવું બનાવ્યું છે કે જેમાં એકને બીજાની જરૂર પડે છે.

જો માટે કોઇ જંગલ કે પહાડમાં શહેર વા ગામ છોડીને વસતું નથી ? કારણ એ છે કે તેને પોતાની જરૂરીઆત માટે ખીજ મનુષ્યોની મરજ છે. જ્યારે ખીજની આવશ્યકતા છે ત્યારે જો તેની સાથે હળીમળીને ચાલવામાં આવે, તેના પર આદત આવી પડતાં પુરત દિલાસો આપી બનતી મદદ કરવામાં આવે તો તેનો આત્મા કેટલો પ્રસન્ન થાય અને તે કેવો પોતાનો થઇ રહે ? બ્યવહાર દષ્ટિએ પણ ખીજને ઉપયોગી થવું એ પોતાનેજ ઉપયોગી થવાનું સિદ્ધ થાય છે. કોઇએ કહી પણ એમ ન વિચારવું કે એમાં મારે શું ? તે બલે તેના પોતાના કર્મનું ફળ ભોગવી દુઃખી થાય. હું તો શ્રીમંત છું, તે કંગાલ છે, મારે તેની શું મરજ છે ? હું તો વિદ્વાન અને સત્તાવાળો છું, તે અબણ અને તાબેદાર છે; આમ વિચારવું તે દુઃખી થવા માટે છે. કેમકે બધાની સ્થિતિ એક સરખી રહેતી નથી. બાલ્ય, યુવા અને વૃદ્ધાવસ્થા, ઉદય અને અસ્ત, ચઢતી અને પડતી, સુખ અને દુઃખ, વહેલું કે મોડું સર્વને પ્રાપ્ત થાય છે. આજે જે શ્રીમંત અને સત્તાધારી છે તે કાલે હરિદ્ધ અને તાબેદાર નહિ અને તેની ખાત્રી શું ? તેમજ આજે કોઇ તાબેદાર અને મરીય છે તે કાલે શ્રીમંત સત્તાધારી નહિ બની શકે તે કાણ કહી શકે છે ? માટે એવું કોઇ પ્રકારનું મિથ્યા અભિમાન ન રાખતાં પ્રાણીમાત્રના આત્માને પોતાના આત્મા સમાન અમર પ્રજા સમાન માની તેના તરફ રોહ દયા અને ઉદારતાથી વર્તવું ઐયરકર છે.

ભરત, રતિદેવ, પૃથુ વગેરે મોટા મોટા સમર્થ રાજાઓ અને બ્યાસ વસિષ્ઠ વગેરે જ્ઞાની પુરૂષો થઇ ગયા તેમને કેની મરજ હતી ? સ્વાર્થ નહિ છતાં પણ તેઓએ સર્વદેવ ત્યાગી અજ્ઞાન દુઃખી તથા નિરાધારની સેવા કરી હતી. અને તેથીજ તેઓ પ્રસિદ્ધિને પામ્યાં છે.

આજઠાલ સેવાનું મહાત્મ્ય મોટું મોટું વર્ણવી દેટલાક સેવા કરવા તો નિકળ્યા છે અને દેશસેવાને બહાને લાખો રૂપિયા ગરીબો પાસેથી કઢાવી વિધવાવિવાહ કરવાની, ઢેઠાઓને અડકવાની, બાધિયા ધર્મ છોડાવી નવ નીકળેલા ધર્મમાં વટલાવવાની, એક ન્યાતની કન્યા બીજી ન્યાતમાં અપાવવાની, ધર્મ તથા જાતિ ભેદ રાખ્યા વિના સાથે એસી બોબન કરવાની વગેરે કંઈક સેવા લાઇ બેઠા છે, પણ તે સેવા નથી. તે તો સ્વાર્થતાનું અજ્ઞાનતાનું અને અધમતાનું ધર્મ વિરુદ્ધ દેશને નાશ કરનારું કૃત્ય છે. એથી એવી સેવા કરનારા તરફ લલચાવાનું નથી. સેવા તો સામાને સુખ માય, પ્રસન્નતા ઉપજે, જ્ઞાન થજે, લાભ મળે, દુઃખ બાધિ પરતંત્રતા અને ગરીબી ટળે એવી ધર્મશાસ્ત્ર તથા બ્યવહારને અનુકૂળ હોવી જાઇએ.

સેવા કેાઇ અમુક સ્થિતિમાં, સંજ્ઞેશમાં કે સ્થળમાં મઇ શકતી નથી. તે તો દરેક સ્થળે અને તેવા સંજ્ઞેશ અને સ્થિતિમાં મઇ શકે છે. મન, વાણી અને કર્મથી પ્રાણીમાત્રનું બહું ઇચ્છતું, શૂન્યમાં અન્ન, તરસ્યાને પાણી, રોગીને ઔષધ, અજ્ઞાનને જ્ઞાન, નિરાધાર, વૃદ્ધ અપંગ અર્થાર્થને ધન, દુઃખીને દિલાસો, ભુખી પાપી ચોર લૂંટારૂ બલિઆરી હિંસાજોરને દંડ, બિન ધર્માર્થને ધધે ચડાવે બસનીને બસનથી મુક્ત કરવો વિગેરે સેવાના અંગ છે. જ્યાં જો પ્રકારની સેવાની જરૂર પડે ત્યાં તે કરવામાં તત્પર રહેવાથી પરમાત્મા પ્રસન્ન થાય છે.

—◆—
ધર્મ.

અનુબ્ય પોતાને માણસ તરીકે જોળખાવવાનો હવે કરવા માગતો હોય તો તેના પાસે એકજ ધર્મરૂપી પ્રમાણ છે. એ ધર્મ

જે સેનામાં વાસ કરતો ન હોય તો તેનું જીવન એ જીવનજ નથી. ધર્મને માનવાથી, ધર્મને અનુસરવાથીજ માણસમાં માણસાઈ આવે છે. જન્મ થયે તો પશુ અને માણસ એક સરખાજ છે પણ પાછળથી મનુષ્ય ધર્મના સંસ્કાર પામે છે અને ધર્મને અવલંબીને કર્તવ્ય-કર્તવ્યમાં વિવેક રાખે છે, બ્યારે પશુ તેમાંનું કાંઈ કરી શકતું નથી; જેથી બન્ને વચ્ચે મોટું અંતર પડી જાય છે. ધર્મમાં અદ્વિત રહ્ય છે, તેનું બળ અગાધ છે, તેનું સ્વરૂપ અકથનીય છે. જે મનુષ્ય ધર્મને પારણુ કરી તેના સ્વરૂપને સમજી તેના રહસ્યનો આસ્વાદ લે છે તે આ વિશ્વજીવ બ્રહ્મસત્તા દુઃખદાયક સંસારને સહજમાં તરી જાય છે. અર્થાત્ પરમ શાન્તિરૂપી મોક્ષને પામે છે. માટેજ હિંદુસ્થાનમાં ધર્મને પ્રાધાન્યપદ અપાયું છે. સંસાર બંધન મૂકી કર, વિદ્યા, યાન દ્રવ્ય કીર્તિ લાભવગ પછી મેળવ; પણ પ્રથમ ધર્મને સમજી પારણુ કર; કેમકે ધર્મમાં આસ્વાનું અને તારવાનું સામર્થ્ય છે. જે મનુષ્ય સ્વધર્મને ધર્મશાસ્ત્રો, બ્રહ્મસુત્રિ, શાસ્ત્રી, વિદ્વાન, પંડિત, યાત્રી અમર વડીલો દ્વારા સમજી આવ્યે છે તે ધર્મનું રક્ષણ કરવાર સુઘ મુરખનું ધર્મજ રક્ષણ કરે છે. પરંતુ જે તેની અવગણના કરી, બેને ધર્મી માની તેનો ત્યાગ કરે છે; તેનો તે ત્યાગ કરાવેલા ધર્મજ નાશ કરે છે. માટેજ મહાત્માવ બ્રહ્મસુત્રિઓએ ધર્મને દૈવી એક બધી પ્રથમ સ્થાન આપેલું છે.

આર્થાવર્તમાં હિંદુઓ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી ધર્મને વળગી વર્ત્યા આવ્યા છે અને તેથી સંસારમાં સ્વર્ગીય સુખનો અનુભવ કરી દેહલે મોક્ષને પામી ચોતાની પ્રાણ અમર કીર્તિ જનક, શુક્રદેવ, વાલ્મીકિ, અષ્ટાવક વગેરે જેવા જ્ઞાની મૂકી ગયા છે, પણ જેઓ

ધર્મને ન અનુસર્યા એવા નકુષ, રાવણાદિ દૈત્યો પરાભવ અને અપ-
કીર્તિને પામી વિનાશ પામ્યા છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સ્વધર્મ સિધ્ધાવ્યા પછીથી તુરતજ કમિયુ-
ગનો પ્રારંભ થયો અને ભારત ભૂમિ ઉપર નાસ્તિક પરધર્મી પરદે-
શીઓના ધણા ધણા હુમ્મીઓ થયા. ચાર્વાક, બુદ્ધ, જૈન, મુસલમાન
ખ્રિસ્તિ આદિ ધર્મોએ હિંદુઓને જડમૂળથી ઉપેડો મૂકવા, હિંદુઓને
ધર્મથી પરાક્રમુખ કરવા સેંકડો પ્રયત્ન કર્યા, કષ્ટક દુઃખ દીધા; પણ
ધર્મપરાયણ હિંદુઓ કિંચિત્માત્ર ચલાવમાન થયા નહિ ને પોતાના
ધર્મને વળગી રહ્યા. આખરે વિરોધીઓ ઠેકાણે પડી ગયા અને
હિંદુઓ પોતાના ઉત્ત્વજ મુખે જગતની સામે જીવન ટકાવી રહ્યા
છે. આજે જો હિંદુઓની શિથિલતા, અવનતિ, દીનતા કે પરાધીનતા
ભાસતી હોય તો તે ધર્મના અધનો દીક્ષા કરી સ્વચ્છંદે વર્તવાને
આભારી છે. પણ જો હિંદુઓ અત્યારથીજ ધર્મના સ્વરૂપને
મથાર્થ સમજી તદ્દનુમાર વર્તવાનું શરૂ કરે તો થોડા વખતમાં પૂર્વની
માફક એક સ્થિતિમાં આવી જાય એ નિર્વિવાદ છે.

ધર્મના સિદ્ધાન્તોનું જ્ઞાન ચાતુરવર્ણ પ્રજ્ઞમાંથી કમી થવા
લાગ્યું છે. ધર્મ નહિ સમજનાર એવા અજ્ઞાન, મૂર્ખ અને
ઝરીબ માણસોને પરધર્મીઓએ ઉંધુચતું સમજાવી, પોતાના ધર્મના
વખાણ કરી, હિંદુ ધર્મની નિંદા કરી, નોકરી સ્ત્રીની લાલચ આપી
વટલાવી શકે છે. બન્યું છે પણ એમજ કે શુદ્ર અને અતિ શુદ્ર વર્ણના
દેડ ભંગીને ખ્રિસ્તિ મિશનરીઓએ “ હિંદુઓ તમારો તિરસ્કાર કરે
છે, હિંદુ ધર્મમાં કોઈ નથી, તમે અમારા ખ્રિસ્તિ ધર્મમાં જાઓ
એટલે બધું જ મળા રહેશે ” એવા ઉપદેશથી ધણાને સ્વધર્મથી અલિપ્ત
કર્યા છે. એથી ધણા નાદાનો વર્ણસંકર પની અત્યારે નહિ ધધરકે
કે નાહ ઉધરકેની માફક ધકકા ખાય છે, તિરસ્કારજ ખમે છે

પરંતુ આ સ્થિતિ ઇચ્છવા જોગ નથી. ધર્મ શું વસ્તુ છે, ધર્મ કોને કહી શકાય, ધર્મ કેમ પાળવો, ધર્મના સિદ્ધાંત શા છે એ સર્વ આચાર્યો અને વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓએ બહારના દંભ દમામમાં અંગ્રાઇ કેવળ ધરના ખુણામાં પડ્યા રહી કઠિારજીની સેવા અને શાસ્ત્રો ન જોખતાં ભગવદ્સ્વરૂપ શ્રીમદ્ આલ્મશ્વકરાચાર્ય અને શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની માર્ગ કઠિન પરિશ્રમ વેળી નિર્ભય નિઃસ્વાર્થ અને જીતેન્દ્રિય બની સ્થળે સ્થળે ફરી સમજાવવા બેઠે છે. સ્વામી વિવેકાનંદે શાસ્ત્રજ્ઞાન સંપાદન કરી જોમ યુરોપ અમેરિકાની પ્રજા સમક્ષ સર્વ ધર્મ પરિપક્વમાં સર્વ ધર્મો કરતાં હિંદુ ધર્મ શ્રેષ્ઠ અને મોક્ષદાયક છે એમ સિદ્ધ કરી બતાવી દુનિયાની પ્રજાને દંગ કરી મૂકી હતી એવીજ રીતે ધર્માચાર્યોએ તથા ધર્મનિષ્ઠ હિંદુઓએ પણ ધર્મજ્ઞાન પૂરેપૂરું મેળવી લોકોને આપવું બેઠે છે. એક વખત ધર્મ જોનાથી સમજાયો તે કહી નિરાશ દુઃખી કે બ્રજ થવાનો નહિ.

હિંદુ ધર્મમાં અત્યંત અગાધ બળ રહેલું છે. એક સમયે તક્ષક નામે મહારાજ પરીક્ષિતને ડંખ મારી તેની જીંદગીનો અંત આણ્યો. મહર્ષિ શુક્રદેવજીની કૃપાથી શ્રીમદ્ ભાગવત શ્રવણ કરી મહારાજ પરીક્ષિતે તે વૈકુંઠમાં વાસ કર્યો પણ તક્ષકના અવિચારી કૃત્ય બદલ મહારાજના પુત્રે સર્પચર ઋષિઓ પાસે કરાવ્યો. વેદના મંત્રબળના પ્રતાપે પૃથ્વી અને પાતાળના સર્પો ટપોટપ યજ્ઞની વેદીમાં પડી ભસ્મ થવા લાગ્યા. તક્ષક જો સર્પમાં મોટો હતો તે ભય પામી ઇન્દ્રને શરણે ગયો. હજી સૂચી યજ્ઞમાં તક્ષક નહિ હોમાયાનું કારણ મહારાજ જનમેજયે હોતા ઋષિને પૂછ્યું ત્યારે ઋષિએ કહ્યું કે તે તો ઇન્દ્રને શરણે ગયો છે. એ સાંભળી મહારાજએ તક્ષક સહિત ઇન્દ્રને મંત્રબળથી આહૂત આપવાનું કહ્યું. મંત્ર ઉચ્ચારી આકૃતિ આપતાં તરતજ ઇન્દ્રદેવ હાજર થયા. આવું અલૌકિક સામર્થ્ય હિંદુ શાસ્ત્રોમાં

તથા તેની ક્રિયાઓમાં રહેલું છે, પણ તે સમજનાર કે સમજાવનારની ખામીથી કાચી વયના યુવકો, અંગ્રેજી બણેલાઓ તથા અજ્ઞાન લોકો ધર્મથી વિરુદ્ધ થઈ રહ્યા છે. ધર્મની કાઠ જાણનારી પ્રજાએ અને ધર્મ સંપન્ન લોકોએ ધર્મ માર્ગ રીતે સમજી આવરી સર્વ સાધારણ પ્રજાને માટે પાઠશાળાઓ ખોલાવી ધર્મનું જ્ઞાન આપવું આપાવવું અતિ આવશ્યક છે.

સર્વ સાધારણ પ્રજાને ધર્મ સમજવાને કે ધર્મનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાના બે માર્ગ છે; એક ધર્મનિષ્ઠ, સદાચારી, નિરુપદ્રી આચાર્ય કે શાસ્ત્રી-પંડિત જ્ઞાની પુરૂષને જીજ્ઞાસુ વૃત્તિથી પ્રભુ પૂછીને અગર તેની સેવા કરીને, અને બીજો ધર્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને. ધર્મશાસ્ત્રો કયા કયા છે તે જાણીને તેનો અભ્યાસ હિંદુ સનાતન ધર્મના અનુયાયીઓ પોતાની મેજે કરી શકે માટે અને નીચે ક્રમવાર ધર્મશાસ્ત્રના ત્રણે જણાવીએ છીએ; ચાર વેદ—ઋગ્, યજુ, સામ અને અથર્વ. વેદના છ અંગ—શિક્ષા, કથા, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, ઇંદ્ર અને જ્યોતિષ રમ્યુતિઓ જે ધર્મશાસ્ત્રના ન્યામથી ઝોળખાય છે તે વીજ છે:—મનુ, ધૃતરપતિ, દક્ષ, યોગેશ્વર, યમ, અંશિરા, અત્રિ, વિષ્ણુ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, ઉશ્નસ, આપસ્તંબ, વ્યાસ, શંખ, સિખિત, વાસિષ્ઠ, યોગીશ્વર, પ્રયોતા, શાતાતપ, પારાશર અને હારીત. પુરાણો અક્ષર છે: ભલપુરાણ, પદ્મપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, શિવપુરાણ, ભાગવતપુરાણ, નારદપુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ, અગ્નિપુરાણ, ભવિષ્યપુરાણ, બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ, સિંધુપુરાણ, વરાહપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, વામનપુરાણ, કૃત્તિકાપુરાણ, મત્સ્યપુરાણ, મદ્ધપુરાણ અને બ્રહ્માંડપુરાણ. ઇતિહાસમાં મહાભારત અને રામાયણ.

ભક્તિ અને જ્ઞાન.

પ્રભુ સાક્ષાત્કારનો સુલભ ઉપાય ભક્તિ અને જ્ઞાન છે. ભક્તિથી હૃદય મદ્ગદિત થાય છે. ભક્તિથી અહંભાવ વિસરાય છે, ભક્તિથી ચિંતની એકાગ્રતા થાય છે અને ભક્તિથી અંતઃકરણ નિર્મળ થાય છે. અંતઃકરણ મળ રહિત થતાં તેમાં જ્ઞાન વિવેક વૈરાગ્ય તથા તત્ત્વ જ્ઞાન પ્રકટે છે અને પ્રભુના દર્શન થાય છે. એટલાજ માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ભાગવત અને રામાયણમાં ભક્તિનો મહિમા બહુ બહુ વર્ણવ્યો છે. પ્રભુ પ્રાપ્તિને માટે ધણા સાધનો છે. તેમાં તપશ્ચર્યા યોગ જેવા સાધનો એવા તો કંઈ સાધન છે કે સંસારમાં રમ્યાપમ્યા માણસને તે સાધવા અશક્યજ લાગે છે. કદાચ કોઈ સાધે છે તો અસધેથી પડતા મૂકે છે. ભક્તિમાં તેવી કશી કઠિનતા કે મુશ્કેલી નથી. ભક્તિ ઘેર રહી સર્તા બેસતાં કે કામ કરતાં થઈ શકે છે. તેમાં કોઈ વ્રત કે નિયમ ખાસ પાળવાના નથી. મને તેવો દુરાચારી માણસ પણ ભક્તિ કરે તો ભક્તિથી તેનાપર લગવાન પ્રમુખ થાય છે અને ભગવાનની કૃપા થતાં તેના પાપના ઝોપ બળી હૃદય પવિત્ર થાય છે.

મુરદાસજી અને તુલસીદાસજી અનેક દોષથી આવૃત્ત હોય હતા, પણ ભક્તિનો રંગ લાગતાં તમામ પાપકર્મ કરવા છોડી દઈ પ્રભુ સ્મરણમાં લીન થતાં તેમને હૃદય વાણી અને પ્રભુદર્શન મળી શક્યા હતા. તુલસીરામ ચક્રાચાર્ય, નૃસિંહ મહેતા અને ગીરાંબાઈને તેમના અસમજનો તથા લોકોએ કનડવામાં બાંધી રાખી ન હતી. તેમને જૂજ, ભરણ, ટાંઠ, તંબો, નિંદા તિરસ્કાર, ધણેએ સહન કરવું પડ્યું, પણ તેથી દુઃખ ન માનતાં એકનિષ્ઠપણે ભક્તિ માણી રાખી તો ક્યાણ

કૃષ્ણ પરમાત્માએ તેમના સર્વ કષ્ટ હરી તેમને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપી મનોવાંચિત ફળ આપ્યાં. તેઓ નિરક્ષર મૂઢ હતા છતાં તેમના મુખે સાક્ષર જ્ઞાની પુરૂષના મોઢેથી જે કાવ્યમય સ્તુતિ ન નિકળી શકે તેવા પદ સ્તુતિરૂપે બહાર કઢાવ્યાં. ધ્રુવ અને પ્રહ્લાદ શિશુ હતા. તેમનામાં કોઇ પ્રકારની સમજ કે જ્ઞાન ન હતું. પ્રહ્લાદને તો તેના પિતા હિરણ્યકશિપુએ દુઃખ દેવામાં મણી રાખી ન હતી. તેણે તેને પહાડપરથી મગડાવ્યો, ખૂબ માર માર્યો, ખાવાપીવા ન દીધું, ગરમ તેલની દડાઇમાં નાખ્યો અને છેવટ અગ્નિથી પ્રબલિત લોહરથાંભ સાથે બેટ કરાવી તો પણ પ્રભુ ભકિતમાં તલ્લીન થયેલો પ્રહ્લાદ ભાકતથી ચલિત ન થયો. જેની ભાવના તપશ્ચુરમ જગતરૂપે થયેલી હતી એવો પ્રહ્લાદ મનુષ્ય, પશુ, પંખી, પર્વત જળ, વનરપતિ અને તપાવેલા લોહાના સ્તંભમાં પણ શ્રીકૃષ્ણના દર્શન કરવા લાગ્યો. એવી અનન્ય ભકિતથી ભકતવત્સલ ભગવાન પ્રસન્ન થઇ પ્રકટ થયા અને દુષ્ટને દંડ આપી ભકતને કૃતાર્થ કર્યો. ધ્રુવજીને અવિચળ પદ અને રાજ્ય આપી તેની કીર્તિ જગતના અસ્તિત્વ સુધી કાયમ કરી દીધી. ભકિતનું આવું અલૌકિક મહાત્મ્ય હોવાથી અને તે હમણાના કલિયુગના જીવથી સહેલાઇથી ખની શકે તેવી સરળ હોવાથી અગ્નિ સ્વરૂપ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી મહારાજે તમામ માર્ગ ઉપર જીત મેળવી ભકિત માર્ગને સ્થાપન કર્યો છે. છતાં કેટલાક અજ્ઞાનવશ મૂઢ મનુષ્યો અને આજ્ઞકાલના સુધરેલામાં ખપવા માંજતા નાસ્તિકો મર્મ સમજ્યા વિના ભાકતમાર્ગની અને ભકતોની નિંદા-ટીકા કરી પાપના ભાગી થાય છે. અલ્પવત્ એટલો ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે કે કેવળ ટીકા ટપકાં કરી મર્મદ ભ્રમ ભોગ આરોગાવી ભકત કે તૈષ્ણવ હૃદયરાવવાથીજ ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી, પરંતુ ગીતાજીની આજ્ઞા

પ્રમાણે દુનિયામાં ભગવાન સિવાય ખીણું કશું નથી એમ મનમાં દ્રઢતાથી સમજી અહંતા મમતાને વિસરી અનન્ય અને એકાંતિક ભક્તિ કરવાથીજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે.

ભગવાનની ભક્તિ તો જે પ્રકારે કરવા માગે તે પ્રકારે મનુષ્ય કરી શકે છે. પણ જેને ભક્તિનો સ્પર્શ થયો નથી એવા સાધક માટે નવ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. તેના નામ—શ્રવણ, સ્મરણ, કીર્તન, વંદન, અર્ચન, પાદસેવન, દાસત્વ, સખ્યત્વ અને આત્મ-નિવેદન છે. અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા સંબંધી કથા સાંભળવી, તેના નામનો જપ કરવો, તેનું મોઢા સ્વરે કીર્તન પદ ગાવું, તેને નમસ્કાર કરવા, તેને ચંદન વગેરે લગાડવા, તેની સેવા કરવી, તેના દાસ તરીકે બાવ ધારણ કરવો, તેના મિત્ર તરીકે માનવું અને તે પરબ્રહ્મ પરમાત્માને સર્વજ્ઞ અને સર્વેશ્વર માની પોતાનું જે કાંઈ હોય તે અર્પણ કરવું કિંવા માફ કાંઈ નથી, પરંતુ જે છે તે પ્રભુનું જ છે એમ માનવું એથી પણ પ્રભુ સાક્ષાત્કાર થાય છે. મનુષ્યના હૃદયમાં જ્યારે ખરી ભક્તિ પ્રકટ થાય છે ત્યારે તે શત્રુ મિત્રમાં ભેદ ગણતો નથી. માન અપમાન થતાં હર્ષ શોક પામતો નથી. શીત, ઉષ્ણ અને સુખ દુઃખમાં સમાન શુદ્ધિ રાખે છે. કાંઈ પણ વસ્તુ ઉપર આસક્તિ રહિત રહે છે, નિંદા અને સ્તુતિને સમાન ગણે છે, ગૌન રહે છે, હરકોઈ વસ્તુથી સંતોષ માને છે, હરકોઈ ઠેકાણે પડી રહે છે અને દ્રઢ શુદ્ધિ વાળો થાય છે. એવા લક્ષણવાળો ભક્તજ પ્રભુને પ્રિય થાય છે.

પરંતુ એકલી ભક્તિ કેટલીક વખત માણસને આડે રસ્તે દોરવી દે છે. એટલા માટે જ્ઞાનયુક્ત ભક્તિ શ્રેષ્ઠ છે. જ્ઞાનની ભૂમિકા અતિ હિચ્ચ છે. ભગવાન કહે છે કે જ્ઞાની પુરૂષ તો મારો આત્મા

છે. ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસથી તથા સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનથી મનુષ્યના સર્વ સંકલ્પ વિકલ્પ, બ્રમ અને પાપ વિનાશ પામે છે. જ્ઞાનીને જાણવા જેવું જન્મવતું મિથ્યાપણું અને પરબ્રહ્મનું અવિનાશીપણું જણાયું હોવાની સંસારમાં આસક્તિ રહેતી નથી. જ્ઞાની “સર્વ ખલ્વિદં બ્રહ્મ”, જે કાંઈ પ્રતીત થાય છે તે બ્રમવાનનોજ અંશ છે. અથાત્ પ્રભુ સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યો છે. પ્રભુ અને પ્રજાની માયા સિવાય બીજું કંઈ નથી, એમ સમજી શકેલ હોય છે એટલે એને આત્મસાક્ષાત્કાર થવામાં બાધા આવતી નથી.

કાંઈ વખત શુદ્ધ જ્ઞાન પણ મનુષ્યને પતન દશાને પમાડે છે. બધા પોતાને વેદ, શાસ્ત્ર ઉપનિષદના મંત્રો તથા મોક્ષો મોક્ષે થવાથી જ્ઞાની માને છે પણ તે જ્ઞાની કંડી શકાય નહિ. જ્ઞાન પ્રાપ્તિ તો વેદશાસ્ત્રોનું શ્રવણ-અભ્યાસ કર્યા બાદ પૂર્ણ મનન અને નિદિ-
ખ્યાસન બરાબર રીતે કરવામાં આવ્યું હોય તોજ થઈ શકે છે. બ્રહ્મ બ્રમની લૂખી વાતો કરતાં કરતાં “ઈદ્રિય ઈદ્રિયાણી વર્તન્તે” જેવી મિથ્યા ક્રિયામાં અને તમામ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે માટે ખાવા પીવામાં પણ વિધિ નિષેધ શા માટે રાખવો જોઈએ ? મને તે વસ્તુ, અખાદ્ય પદાર્થ ખાવામાં અને અપેય વસ્તુ પીવામાં શું બાધ છે ? એવી બધે બાવનામાં ઉતરી અધઃપતન પામ્યાના કમંડક દાખલા બન્યા છે. માટે જ્ઞાન સાથે બંધિત અને બંધિત સાથે જ્ઞાન ઉભયને એકમેક કરી આત્મોત્કર્ષના પૂર્વકથિત અંગોને જીવનમાં ઉતારી આત્મોત્કર્ષને પામો એવી બાવના સહ ઐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ



પુસ્તકો વિષે અભિપ્રાય.

લગવદ્વીય લાઘ નારણુલ પુરુષોત્તમ સાંગાણુપી,

આપે લખેલા પાંચ પુસ્તકો:—આત્મોત્કર્ષ, હિમાલયની યાત્રા, નારાયણ નીતિ, હિંદુ તીર્થ યાત્રા વર્ણન તથા હિમાલય ઉત્તિ પથપ્રદર્શક નીતિ મને મેઠકદ્યા તેને માટે આભારી છું.

સાહિત્યમાં રસ લેનારા સાક્ષરો સાહિત્ય બહુ લખે છે પરંતુ તેમાં ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, ઐતિહાસિક અને નૈસર્ગિક તત્ત્વ બહુ ઓછું હોય છે. મને જણાવતાં અતિ હર્ષ ઉપજે છે કે જે સાહિત્યની આપણી યુજનાતી ભાષાને ખોટ છે તે આપના પુસ્તકોથી બહુ અંશે દૂર થશે.

આત્મોત્કર્ષની અંદર એક મનુષ્ય પોતાની જાતને પવિત્ર રાખી સમાજને પરમોપયોગી થવા સાથે પ્રભુપદનો અધિકારી સહજ રીતે થઈ શકે તેવા મનનીય ઉપાયો આપે બતાવ્યા છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ અચાનતા, સંગઠોપ તથા પરિસ્થિતિને વશ થઈ ધણી વખત મનુષ્ય ભૂલાવામાં પડી જાય છે, તેને તેવા અનર્થને આર્ગે જતો અટકાવી પ્રજ્ઞકૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલ મન બુદ્ધિ ઇન્દ્રિયોને કેવા સત્કર્મમાં કામે લગાડવી તેનું પણ ઉત્તમ રીતે જ્ઞાન કરાવ્યું છે. અર્થાત્ત બવહાર સાથે પરમાર્થની સાધનાના ખરેખરા બવહાર ઉપાયો આપે સૂચવ્યા છે.

આપે હિમાલયના ચારેય ધામ:—જમનોત્રી, ગંગોત્રી, કેદારનાથ અને ખદીનાથની પથરસ્તે યાત્રા કરી તેનું વર્ણન અનુભવપૂર્વક સચોટ ભાષામાં દર્શાવી લોકોને ઉપયોગી સાહિત્ય પૂરું પાડ્યું છે.

આજકાલથી તે યુવાન વૃદ્ધ સહી પ્રવ્રણે આ વિષય જનતમાં વિચરતા શું કરવા જેવું થું ન કરવા જેવું, થું જણવા વિચારવા

આચરવા જેવું શું ત્યજવા જેવું (વજેરે વિષયપર આપે આપના જાતિ અનુભવના ૧૦૧ સૂત્રો સૂચવી, નારાયણ નીતિમાં લોકોની- ખાસ કરી ઉગતી ઉછરતી વયના બાળકોની અમૂલ્ય સેવા કરી છે.

હિંદુસ્થાનના નાના મોટા તમામ તીર્થ સ્થળોની સંક્ષેપમાં પણ મહત્વની તમામ હકીકત પૂરી પાડી યાત્રીવર્ગના આશીર્વાદને પાત્ર કર્યા છે.

એકંદરે આપના પુસ્તકો ધર્મભાવનું પોષણ કરનારા, ઉન્નતિની ખરી દશામાં જવાની પ્રજાને પ્રવૃત્તિ કરાવનારા અને સરળ હોઈ આપનો પ્રયાસ ધણો સ્તુત્ય અને આદરને પાત્ર છે. આત્મા ગ્રંથોનો પ્રચાર થવાથી જનસમાજના જીવનમાં સુધારો થશે એ નિઃશંક છે. પ્રજા તંદુરસ્તી સાથે દીર્ઘાયુષ્ય અર્પી આવાજ બીજા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા આપને પ્રવૃત્ત કરો એમ હૃદયે છું.

સ્નેહાધીન,

પટવારી રણુછોડદાસ વૃંદાવનદાસના ભગવદ સ્મરણ,
(દિવાન સાહેબ, મોરબી સ્ટેટ.)

રા. રા. નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી,

આપના આર્ય પુસ્તકો વાંચ્યા. પુસ્તકો ધર્મ તથા નીતિ સંબંધી ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપે છે એટલુંજ નહિ પણ વાંચનારના હૃદયમાં પ્રવાસની અભિલાષા તથા ધાર્મિક ભાવનાઓના સંસ્કાર જન્મીત કરે છે. યાત્રાના સ્થળોનું વર્ણન ત્રણી સારી રીતે વર્ણવેલું છે. તે લંબાણ ન કરવાથી વાંચનારને કાંઈપણ જાતનો કંટાળો ઉત્પન્ન કરતું નથી. નારાયણ નીતિમાં આપેલી ગ્યાખ્યાયાકાઓ આનુભાવક ને લાક્ષણિક છે.

ગુલાબદાસ ગોકળદાસ સરૈયા.

બી. એ. એલ. એમ. એન્ડ એસ.

તૈયાર છે.

તૈયાર છે.

હિમાલય ઉન્નતિ પથ પ્રદર્શક નીતિ.

લેખક—નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

આ પુસ્તકમાં હિમાલયની યાત્રા, આત્મોત્કર્ષ અને નારાયણ નીતિ નામના ત્રણ કૃત્તૃષ્ટ પુસ્તકોને જોડમં રીતે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. દરેક પુસ્તકમાં શું શું વસ્તુ દર્શાવવામાં આવી છે તે છટકે છટકે પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિમાં જણાવેલ છે. પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂ. ૦-૧૨-૦.

નેપાલનો પ્રવાસ.

લેખક—નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

પૃથ્વીપરના નાના મોટા અનેક સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં હિંદુઓને અભિમાન સાથે માથું ઉંચકી આજિણી ચીંધવા જેવો સ્વનતિ-સ્વ-ધર્મવાળો જો કોઇ પેલાનો સ્વતંત્ર દેશ હોય તો તે નેપાલજ છે. હાથરેજ નેપાલને જોવી પ્રકારે રચ્યો છે કે ત્યાં પડોશના સ્વનતિય કે વિનતિય લોકોમાંથી બહુ જોજા જવાણું સાકસ કરી શકે છે. પ્રજા કૃપાથી આ વર્ષમાંજ અમેએ શિવરાત્રી પ્રસંગે નેપાલની નિઃક મુસાફરી કરી તેણું જે જાણવા, જોવા, વિચારવા, અનુભવવા લાયક અવલોકન કર્યું છે તે આ પુસ્તકમાં રજુ કરવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂ. ૦-૪-૦.

હિન્દુ તીર્થ યાત્રા વર્ણન.

આ પુસ્તકની અંદર આપણા હિન્દુઓના નાના મોટા તર તીર્થ સ્થળો તથા ઐતિહાસિક પ્રાચીન અર્વાચીન શહેરોનું સં વર્ણન ભતિ અનુભવથી અપવર્ગમાં આપ્યું છે. મથુરા, દિલ્હી, અ કાનપોર, પ્રભાગ, ચિત્રકુટ, અયોધ્યા, લખનૌ હરિદ્વાર, બદ્રિનારાયણ, રનાથ, ગંગોત્રી, જમનોત્રી, કૈલાસ, માનસરોવર, અમરનાથ (કાશ્મ પશુપતિનાથ (નેપાલ) કાશી, ગયાજી, કલકતા, જમનાથ, મદ્રાસ, મ રામેશ્વર, પંદરપુર, નાસિક, મુંબઈ, દારકા, ડંકાર, અમદાવાદ, જ્ય અજમેર, શ્રીનાથજી, કરાચી, લાહોર, નાગપુર વગેરે સ્થળોના અ રસિક ભણવા યોગ્ય તથા વેપાર ઉદ્યોગની મિના સાથે દેવી મહાનુ યુક્ત વર્ણનનો સંક્ષેપમાં પણ પૂરેપૂરી રીતે રેલખાડ સાથે આ લઘુ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કિંમત રૂ. ૦-૪-૦.

નારાયણ નીતિ અથવા અનુભવના ઉદ્ગાર.

મનુષ્ય પ્રાણીને આ અટપડી દુનિયામાં વિચરતાં સુખ દુ લાભ હાની, માન અપમાન, ધર્મ અધર્મ, સારા માફું, પ્રિયર્માં શત્રુ મિત્ર, દેશ વિદેશ, મધુર કટુ, શ્રેષ્ઠ કનિષ્ઠ, વિદ્યા અવિદ્યા, પ્ર અંબકારને લગતા સેંકડો પ્રશ્ન પ્રાપ્ત થાય છે. આવી બ્યાર્ ઉપાધી એમ ત્રિવિધ તાપથી તપતો માનવી તેની કસોટીએ આકુળ થઈ જાય છે. આ લઘુ પુસ્તકમાં વિવિધ રીતે હિતકર ૧૦૧ વિષયો સુત રૂપે સંક્ષેપમાં રજાવવામાં આવ્યા છે. પુરૂ મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૦-૪-૦.

